

Poštnina plačana v gotovini.

ŽIVLJENJE IN SVET.



E. Justič: Gorila. (Lesorez.)

Tedenska revija

Štev. 25.

Ljubljana, dne 22. junija 1928

Leto II.
Knjiga 3,

Sergej R. Minclow

Pesjan

• (Dogodek iz sibirskega pragozda)

Dež je udrihal kakor s tremi biči po oknu. Veter je tulil kakor v jeseni, da si smo bili sredi poletja. Zdelo se je, da hoče nekdo zunaj, v temi s pleči razrušiti okno ter vlomiti v edino sobo malega, sredi stepe izgubljenega zavetišča. Nad mizo je visela mala brlivka. Druga je stala na oknu, da bi svečila onim, ki so izgrešili pot.

V sobi sta sedela samo dva potnika: jaz in neki trgovec, domačin od mongolske meje. On je bil po opravih namenjen v Irkutsk. Sedela sva vsak na eni strani dolge mize v sprednjem kotu in sva pila čaj z vročimi šanjgami, pogacicami, ki so pečene na smetani.

Bilo je soparno. Od stropa se je zvižal črn trak, na katerem so se nalepile muhe.

— Glej, kako lije! — je menda desetič zamišljeno rekel trgovec, — Bog ne daj, da bi bil v temi in v takem vremenu na poti! Midva še imava srečo: na toplem sediva, pa čajček pijeja. A kako je zdaj sredi stepe! Ljudje tava-jo okrog ko ptice v burji. Ceste ni nobene. Prav lahko zleti človek v prepad, pa si polomi vse kosti! Lahko pa doživi tudi kaj hujšega!

— Kaj pa naj bo hujšega? — sem vprašal.

Trgovec je prikimal s široko plavo brado. »Bog me varuj!« — je dejal menda v odgovor na lastne misli. »Menda še niste čuli, kaj se je zgodilo lani v tem kraju?«

— Ne, nisem. Kaj pa je bilo?

— Saj veste, da ni tu nobene pošte. Vsak se pelje z lastnimi konji ali pa se domeni z vozniki. Tebi nič, meni nič — izgini- lo je več potnikov z vozniki vred. Od kraja smo mislili, da so vsega vozniki krivi, da so zaklali spečega potnika in jo pobrisali na Mongolsko, čez mejo. Saj tam ni mogoče najti zločinca! Marsikdo je tudi sumničil potnike same, a to je že preneumno. Komu naj se splača ugonobiti napol beraškega kmeta? Zavoljo njegove trojke? Saj je pri nas vredna kvečjemu trideset rubljev. Koga bo to mikalo? Razen tega so izgini- li ljudje kar s konji in vozom vred: nikjer niso našli nobenega trupla! To ti je čudež! Oblasti so se vznemirile. Pri- čele so povpraševati — a od nikoder

ni bilo glasu. Dognali so vedno samo, kje so zadnje videli potnika. Potem je nehala sled. Če bi zletela, recimo, vsa trojka živa v nebesa z vozniki vred, bi prav tako izgledalo. Nobenih sledov ni ostalo: ne naprej in ne nazaj!

O razbojnikih pri nas ni govora. Po- doba je bila, da se nekaj godi v tem ali onem zavetišču. A kje? Saj veste, da sprejema pri nas vsak kmet potni- ke pod streho. Od ene domačije do druge je petdeset ali pa tudi sto vrst daleč. Vmes so še mongolska taborišča. Kako bi potem vedeli, kje leži ta br- log?

Še sam komisar je prišel s kozaki in vse preiskal, a tudi je odšel praznih rok. Kako naj bi kaj našel? Saj biva v mestu — štiristo vrst odtod. Nima v sedanjih časih nobenih stražnikov ali podčastnikov. Dolgo je taval po pri- stavah, še na Mongolsko je pogledal. A tukajšnji gospodarji so vsi znani, za- nesljivi ljudje, po dvajset in trideset let sedijo na svoji grudi. Samo eden iz- med vseh, neki Skobelcin, je prišel še- le pred tremi leti iz Zarajska, iz Rusije. A o tem ni nihče mislil slabo: tako pri- jeten človek je bil. Komisar je bil se- veda tudi pri njem zavoljo preiskave. A ta se je takoj otrešel vseh dvomov: imenoval je več ljudi, ki so pri njem prenočili. Oblasti so poizvedovale, pa res so vsi navedeni bili živi in so jako hvalili gospodarja zaradi postrežljivo- sti.

Komisar je pobasal potem svoje pa- pirje v unjen kovčeg in se odpeljal. Dolgo nismo zvedeli, kako se je zasuka- la stvar! A nekoč sem prišel zvečer k Skobelcinu v prenočišče: imeli smo prav tako vreme ko danes. Prišel mi je naproti. Prav orjak je bil, rdečeličen, prijetnega obraza. Plave oči je imel ka- kor otrok. Še sto tisoč bi mu zaupal v varstvo, pa ne bi zahteval nobenega potrdila! Nu, takoj so prinesli samo- var, vodko in druge reči. Gospodar je prisedel k mizi, pričel me je vpraše- vati, odkod sem pa kam grem?

Prišla sva tudi na to, da tako izgine- jo ljudje. Gospodar je bil kar hud! »To je vse mongolsko olje!« je dejal: »Dane- so tu, jutri tam. Ljudje pa slabo so- dijo o nas, ki jim dajemo prenočišča.

O ti, Mongoli neverniki! Kaj jim je človeško življenje? Zaradi konja bo vsak izmed njih ugonobil magari deset ljudi. Denarja nimajo: konji pa jim pome-nijo toliko kot nam celo imanje!»

Tako sva se lepo menila in se do-dobra razgrela ob čaju in vodki. Med-tem je nekaj zarožljalo v temi, pod oknom, kot bi udaril z železorsti. Ob-molknila sva . . . Zdaj se je začelo razbijanje po vratih. Pogledal sem go-spodarja, in se mi je zdel nemiren:

— Popotniki so menda — je dejal in stopil iz hiše.

Minule so tri minute. Dvignil se je ropot, kričanje! Nu, sem mislil, — kaj, če so prihrumeli tolovaji, pa gredo zdaj nadme, da mi upihnejo življenje? Strah me je prevzel, po pravici povedano, pa kdo se ne bi zbal? Pričel sem tekati kakor podgana v pasti, iskal sem vsaj kako poleno, da bi se lahko branil, a nič nisem našel! Medtem je že prihrumelo veliko ljudi po stopnicah. Vrata so se na stežaj odprla. Stisnil sem se v kot in glej: noter peljejo gospodarja, razcefranega in umazanega. Pobili so ga menda na tla in so mu zvezali roke na hrbtu. Potem so privlekli še nje-govega hlapca, ki je bil tudi zvezan. In v sobo se je vsu'o še kakih deset vo-jakov s puškami in več kmetov. Vodil pa je vse mladi, črnooki častnik.

Bil sem ves zmešan: stal sem kakor okamenel in nisem prav nič razumel! »Kaj pa mu hočete? Kaj je storil? Usmilite se!« mi je ušlo iz ust.

— Kdo pa si ti, oče? — mi je za-šepetal častnik in nameril revolver name. — Izkaznice sem! Tresel sem se kakor šiba na vodi. Vtaknil sem roko v nedri, otipal listnico, pa je nisem mogel za-grabiti: tako mi je roka drhtela.

— Potujem! — sem mu odgovoril, iz- vlekel listnico in jo izročil, ne da bi jo odprl: »Tukaj je vse, kar imam!« sem rekel. Poveljnik je razgrnil potni list, pregledal še druge izkaznice in pobot-nice, pa mi je vse vrnil.

— Ti pa si se rodil ob srečni uri, go-spod trgovec! — mi je rekel: — ostani tu, da boš za pričo!« Vsedel se je k mizi in nagovoril gospodarja:

— Nu, zdaj pa se bova midva pome-nila! Odkod pa ste izvolili priti v naše dežele, čislani gost?

— Jaz sem doma v mestu Zrajsku v rjazanski guberniji. Ime mi je Mihajl Aleksejev Skobelcin! — mu je razloč-no in dostojanstveno odvrnil gospodar.

— Zakaj mi delate sramoto, gospod častnik?

— Če pa ni v Zrajsku nobenega člo-veka tega imena, očka! Le poglej br-zojavko! Tu jo imam! Naravnost iz Za-rajska! — in potipal je po aktovki, ki jo je položil na mizo podčastnik. — Če pa želiš, ti lahko povem, kdo si v resnici! Nu?

— Le povejte, gospod! Bom vsaj vedel, kaj so vam obrekovalci natve-zili!

— Ti si pobegli doživljenski obsoje-nec Akim Čunosov! — se je razločno odrezal častnik.

Gospodar se je namuznil in zmajal z glavo:

— Lej ga no! To-tó! — Na-a, go-spod, prezelen ste še, da bi me naredili za kaznenca! Ves okraj me spoštuje, ker sem pošten človek. Še lasu nisem nikomur skrivil. Tudi pri oblastni vladi imam znanca. Bom že koga našel, ki vas bo spametoval!

Častnik pa se ni zmenil za te besede.

— Pred leti si pobegnil s Sahalina — je govoril dalje: — bili ste v štirih s temi in temi begunci skupaj. Pobegnil si tretjič! Mar si že pozabil, kje si iz-gubil kazalec? Pri teh besedah je lop-nil s pestjo po mizi. Oči so se mu sve-tile ko ogledalo.

— Le pokaži desnico!

Čim je izustil te besede, se je go-spodar na mah izpremenil. Obraz mu je prebledel. Oči so se vdrle in vzplam-tele. Kakor vojk je postal!

Vojaki so ga obrnili k nam, in glej, res mu je manjkal prst na roki!

Častnik je vstal.

— Ali veš, kaj so mi še zaupali kaz-nenci? Pravijo, da je samo eden ostal živ izmed onih, ki so s teboj pobeg-nili. Ta mož pa se je zdaj javil, ker se je naveličal tajge, pa te pričakuje! Razumeš? Rad bi se pomenil s teboj! Naprej, pasja vera, koj mi pokaži, kje imaš umorjene!

Gospodar se je zasukal na peti. Ne da bi črnil besedico je šel na dvori-šče. Zdaj ni mislil več na zvijače — bil je razgaljen.

Šli smo za njim. Eden je nesel luč, drugi sveče. Dva sta prižgala cedrove smolnate veje. Dež je medtem prene-hal.

Šel sem, srce pa mi je tolklo kakor kladivo. Zdelo se mi je, da so stale po dvorišču krvave luže, da se svetlika

kri po vseh straneh. Do smrti ne pozabim te noči!

Peljal nas je v klet. Odprli smo vrata, stopili noter . . . Nizko je bilo in temno kakor v jami. Videti je bilo vsakovrstne reči: po stropu so visele svinjske kajene krače, po tleh je ležal na kupu krompir. V kotu je stal velik, napoln prazen čeber z nasoljenim mesom.

Gospodar se je naslonil na steber, molčal in uprl oči v zemljo.

Povohali smo tu in tam, nikjer ni bilo nič posebnega . . . Naposled je stopil podčastnik k čeburu, se sklonil, pogledal noter in rekel:

— Tukaj bo!

Obkolili smo čeber. Res je bilo v njem nasoljeno človeško meso. Roke in noge smo takoj zagledali. Tako hrano je torej vžival gospodar . . .

Na dvorišču smo našli zakopane, z gnojem zasute glave umorjenih. Malo, da nismo omedleli od smrada, ko smo odkopali jamo: tako je bila zvrhano polna. Od glave na vrhu se še ni odlepila kože. Lasje so še poganjali, nekateri so takoj spoznali svoje ljudi . . .

— Da je bil pesjan, ljudožrč? — sem plašno vprašal: groza mi je stisnila srce in nisem verjel lastnim ušesom. Kako je vendar prišel do tega, da je postal pesjan?

— Častnik ga je vprašal isto! — mi je odgovoril pripovedovalec: — pa mu je razbojnik vse odkrito povedal. Saj poznate tajgo (sibirski pragozd)?

— Poznam.

— Ne mislim na našo, južno tajgo. Naša je prav prijazna! Vprašam po oni na severu! Valovi kot črno morje kakih dva tisoč vrst daleč od Primorja pa do Čite. Ta je obupna! Samo pozimi prihajajo tja lovci, poleti pa se le medved prerije skozi goščavo. Če zapusti človek gore, pride takoj na barje, neskončno močvirje. Tam neprenehoma dežuje. Srečen je mesec, v katerem sta le dva ali trije suhi dnevi . . . Koliko pa je tam komarjev, brencljev in druge nesnage! Tega ni mogoče popisati!

Skozi to strašno goščavo lazijo begunci s Sahalina proti domu. Nimajo ne prave obleke, ne hrane, ne risanke — kvečjemu kak nožič v škornju. Kaj pa si morejo pomagati s tem revnim orožjem v pragozdu? Ne morejo z njim ne zverj ne ptiču do živega! Seveda si že pomagajo, kakor znajo: naredo si pušice in loke, nabirajo jagode in kore-

nje, potuhitajo in nastavljajo zanke! Izkušen varnák (sibirski kaznenec) tudi nikoli ne pobegne v majniku: rajši počaka, da zrastejo jagode v taigi. Vendar pa ni povsod dobiti jagod: tudi taki prokleti kraji so vmes, da korakajo včasih po teden in dva, ne da bi kaj našli. Mah in travo otepajo! Tedaj pa so varnaki najbolj v škripcih . . . marsikateri pogine od lakote! A so med njimi tudi taki junaki, da si rešijo golo življenje. Preživijo vse svoje tovariše in sami pridejo živi iz tajge!

— Kako pa se jim to posreči?

— Prav enostavno: po vrsti zakoljejo svoje tovariše, pa uživajo njih meso, dokler hodijo skozi tak pusti kraj! Recimo, na primer, da so pobegnili štirje skupaj. Prišli so do lačnega kraja. Vodja vzame s seboj samo enega tovariša in gre z njim naprej. Ostali medtem morajo čakati. Nazaj pa pride vedno sam . . . saj se v tajgi kmalu pripeti človeku nesreča. Lahko ga napade medved, ali se potopi v močvirju ali pa kar zaide, pa se izgubi. Nihče se ne bo domislil resnice. Vodja pa pride nazaj s pečenko, češ, da je ujel nepričakovano divjačino. Kdo bo uganil, kakšno je to meso, posebno če so begunci na smrt sestradani! Na ta način pojedjo drug drugega. Tretji pa pride ves prav onemu, ki ima glavo na pravem koncu. Z nobenim ga več ne deli! Kratkoma, tak vodja pelje s seboj živo mēso, kakor žene mesar živino!

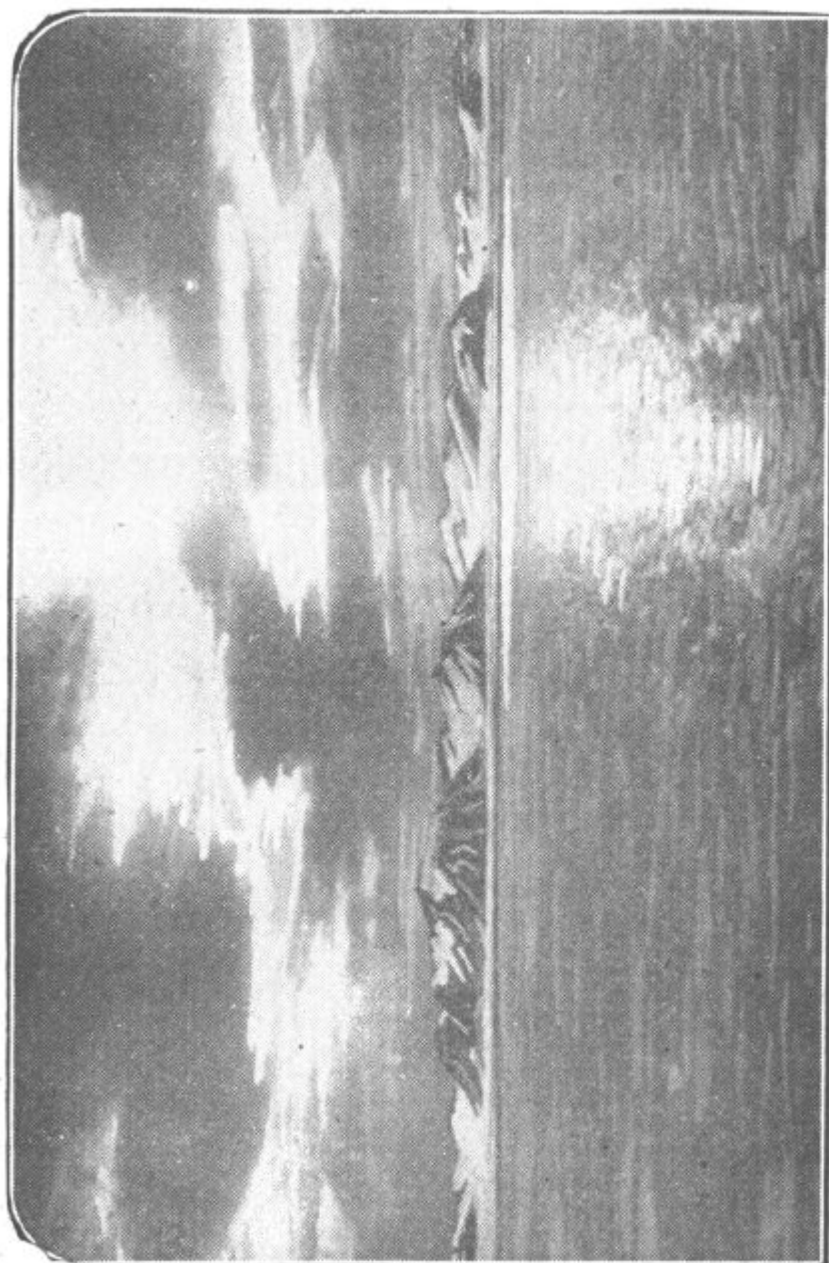
Ta-le Akim Čunosov je bil taka zverina! Trikrat je užival živo hrano, pa se je navadil človeškega mesa. »Prav okusno je!« — se je branil pri zasliševanju. Če se mu je čeber izpraznil, je takoj zaklal prvega potnika! Voz je razdril in sežgal, konje je prodal še isto noč Mongolom. In tako je vse ostalo vedno prikrito! Dokler bom živel, bom vedno molil za onega častnika — vsakikrat se ga spomim pri maši. Saj če bi se le za pol ure zamudil, bi že bil jaz nasoljen v čeburu. Ali mi verjamete, da so se mi naježili lasje, ko sem gledal nasekano meso v tem čeburu. Samo za las sem bil daleč od te podle smrti!

— Kako pa se je stvar končala? — sem vprašal. — Ne spominjam se te obravnave, čeprav sem pri sodnji!

— Kdaj pa pride taka stvar pred sodnijo? Saj to ne gre! — je prepričano odvrnil trgovec; kaj bi tu pomagala sodnija, če ne more pesjan živeti brez človeškega mesa! Na-a, gospod, to je

tajžna zadeva, pa se je ljudi v tajgi končala . . . Ko se je gospod častnik odpeljal, so peljali vojaki yarnaka v

že tako, da ne bomo zadeli. Samo plačajta odkupnino!



POLNOČNO SOLNCE NA SPITZBERGIH. (Glej naš članek na str. 774.)

mesto. Zgodilo pa se je tako, da jima je povedal neki vojak na skrivaj: — kmaľu bomo prišli čez jarek v logu. Tam lahko pobegneta. Streljali bomq

To sta bila vesela! Nič nista fmera denarja, ker so jima vse odvzeli in zapečatili. Zato je snel Akim z roke dva prstana in ju dal vojaku.

Ko so zavili po klančju navzdol, je planil Akim v eno, hlapec pa v drugo stran. A vojaki so že bili pripravljeni — obema so takoj poslali po štiri svinčanke v hrbet! Oba so na istem mestu pokopali. Častniku pa so javili, kakor vedno, da sta bila aretiranca ustreljena, ker sta skušala pobegniti . . . Potem ni več izginil noben potnik!

Popila sva čaj in se spravila spat. Trgovec si je postlal na klopi. Jaz pa sem se zleknil, kakor vedno, na svežnju slame ob steni.

Trgovec se je napol slekel. Sezul je škornje in še dolgo molil pred ikonami: na široko se je prekrizoval in se nizko priklanjal.

Veter je tulil kakor prej. Zdelo se je, da preži nekdo na naju v temi pod ok-

nom, da potegne vedno na novo s prstom od zgoraj navzdol dolgo črto po steklu, kakor bi hotel izbrisati debele deževne brizge in pogledati v izbo. Od daleč iz stepe se je čulo kričanje in žvižganje.

Ko mi je spanec zatisnil oči, sem moral sanjati o sami samcati debeli zvezdi v mrki črni tajgi. Zvezda se je razrasla v rdečkasto grmado, ki je plapolala pod šotorom stoletne cedre. Okoli in okoli pa je vladala brezglasna temna noč. Poleg ognja so ležali v klobčič zvitih raztrgani varnaki s podivjanimi obrazi. Tajga je šumela . . . dež je razločno bobnal po oknu in strehi v temi nevidne hiše, na katero sem polagoma pozabil v sanjah . . .

Na Spitzbergih, v deželi polnočnega solnca

Spitzbergi so skupina otokov v Severnem ledenem morju. Ležijo med 76° 27' in 80° 50' severne širine ter med 10° in 32 1/2° vzhodne dolžine. Osrednji otok tvorijo zapadni Spitzbergi, katerih površina meri 39.540 km². Od Severovzhodne zemlje loči Spitzberge Hinloppenska cesta.

Rodil sem se na severnem Norveškem — tako začena Lors Hansen svoj opis Spitzbergov, — kjer živijo ljudje od morjeplovbe in ribolova. Želja vsakega otroka iz teh krajev v prvih letih ko se jame zavedati življenja, pa je, da bi mogel kdaj obiskati Spitzberge.

Bil sem še prav majhen deček, ko so me z ladjo prvič odpeljali v te kraje. Dokaj dni smo križarili po razburkanem Severnem morju. Potem so valovi utihnili. A mir je trajal malo časa. Ovila nas je gosta megla, ki nas ni ostavila ne zjutraj, ne opoldne, ne zvečer in ne ponoči. Ladja je kakor zadelana z njeno gosto kopreno. Nikoli nisem videl neba, dokler me niso neko jutro ob 4. zjutraj zbudili, prinesli na palubo ter mi pokazali, da se je megla razkačila.

Dosegli smo Spitzberge. Kakor ukopan sem obstal in onemel na mestu ter nisem mogel dati duška svojemu velikemu začudenju. Bilo mi je kakor da so me prestavili v začarano deželo, osamljeno, toda dostojanstveno, ogromno in velikansko, ki se razteza v daljavo in je silna po vsem, kar je na njej: po vodah, ledenikih, o'okih, skalovitih grebenih in po jarki svetlobi. Zrak je bil tako čist in prozoren, da sem s pro-

stim očesom razločil celo najneznatnejše vršičke v največji daljavi.

Vsako leto obiskujejo Spitzberge norveški ribiči, ki lovijo ribe in tjučenje. Časih se jim pridruži tudi kakšen lovec na severne medvede. Njihov boravek v teh krajih pa ne traja dolgo. Čim začutijo jesenski hlad pospravijo svoje stvari in krenejo na pot v domovino.

V fjordih Spitzbergov živijo tudi Švedci, ki predelujejo krzna belih medvedov, tjučenje, polarnih lisic in severnih jele-
nov. Ti stanujejo v primitivnih kolibah in ostanejo na Spitzbergih čez celo zimo. Čudni ljudje so to — videl sem jih — močni, zdravi in redkobesedni. Mnogi ostanejo v tej samoti po pet, šest ali še več let, potem pa se bogati vrnejo domov. Trgovina s krznom je tu zelo dobičkanosna — kože se prodajajo dobro v Evropi in boljše v Ameriko.

Kadar se po poldesetletju samote tak trgovec s krzni severnih živali odpravlja v domovino, običajno ne misli več na povratek v te kraje. Toda glej — čez dve leti, tri leta se zopet pojavi na Spitzbergih. Kaj ga je potegnilo nazaj v deželo polnočnega solnca? Povedati moram odkrito, da ne samo želja po dobičku, ampak v mnogo večji meri lju-

bezen do te pokrajine, pokrito z belim snegom in polarnim ledom, kjer vlada veličastna tišina.

Tudi jaz sem občutil večkrat v svojem življenju silno hrepenenje po Spitzbergih. Če sem dolgo živel v kakem velikem evropskem ali ameriškem mestu, kjer je hrup oglušljiv, in kjer nemir razglodava živce, sem se vedno spomnil na pokojnost in na veličastno tišino med ledeniki in gorskimi vršaci spitzberških krajev. Tudi polarne noči so se mi zdele kot pesem, ki kliče in vabi potnika neprestano nazaj. Moral sem temu hrepenenju zadostiti vsaj za nekaj časa. Odrinil sem na pot in zopet sem preživel neki čas v deželi polnočnega solnca.

Vendar Spitzbergi niso tako zapuščenini in melanholični kakor bi kdo mislil. Tudi niso pusti in prazni, čeprav jih pokriva mestoma do 600 m debela ledena skorja, pod katero leže arhaični graniti, skriljevec, paleocenični, mezocenični in terciarni sedimenti, kjer kopljejo železno rudo, grafit in premog ter lomijo marmor. Tudi na Spitzberge je prodrla civilizacija. Na njih so se nastanili različni, energični in podjetni ljudje, ki izkoriščajo z velikim pridom bogastvo te zemlje.

Glavno mesto Spitzbergov je Kingsbay. To sicer ni edina naselbina v teh krajih, pač pa edini kraj, ki ima značaj mesta. Reči bi moral prav za prav, da je Kingsbay za te kraje velemesto, zakaj v njem so res večinoma lesene hišice, med njimi pa so cele trgovske hiše. Trgovina je sploh glavno opravilo, od katerega živi ljudstvo toč okoli.

V Kingsbayu sta dva rudnika, v katerih se dela samo poleti. Stroji tečejo noč in dan ter nosijo iz zemskih globin nakvišku bogastvo in zaklade. Premog tovarijo na ladje, kovine pa odvažajo v tvornice, da jih predelujejo.

Poleti je na Spitzbergih svetlo. Polnočno solnce, ki stoji nad obzorjem tudi po svoji kulminaciji, 12 ur po najvišjem položaju ob 12. opoldne, se nikoli ne skrije. Le za kratek čas obstane, kakor bi hotelo počiti in se oddahniti od svoje neutrudne poti. Potem se zopet dvigne in gre kvišku, kar povzroča posebne efekte, v prvi vrsti tople sence in dvojno svetlobo. Tako imajo na Spitzbergih poleti večer dan, ki traja ponekod od sredě maja do konca julija.

Kako vpliva ta posebnost na človeka? Medel je od tega. Iz žepa vza-

meš uro, misleč, da je čas za zajtrkovanje, pa se uverjš, da je baš deveta zvečer. Ob 3. zjutraj — ali ponoči — gredo ljudje na ples. Da, na ples, kajti na Spitzbergih je zabava potrebna in se mnogo pleše, ker je vedno kakšna slavnost. Če ljudje podnevi še tako naporeno delajo in se mučijo, zvečer, ko v teh krajih ni noči, si privoščijo čašico pijače, bodisi likerja, bodisi kave in potem se zavrtijo. Žensk je v tem kraju mnogo manj kakor moških. Kavalirjev imajo vedno dovolj in celo preveč. Vsaka, naj si bo še tako malo dražestna, lahko najde partnerja...

Spitzbergi imajo zelo zdravo podnebje. Zrak je čist in brez bakterij. Tu ne poznajo ljudje nikakih bolezni. Vsakdo najde zaželjeni počitek in ozdravljenje, prenapeti živci postanejo zopet prožni, kajti prekrasna samota in divna, čista in zdrava природа jih okrepi, obnovi in popravi.

Ne poznam dežele, ki bi v poletnih mesecih bila lepša od Spitzbergov. Fjordi odsevajo v morju, vse je nekam živahno, pestro in na svoj način kipeče. Solnce sije kakor bi ti bilo v krvnem sorodstvu. Tu, tu človek šele občuti, da je solnce izvor vsega življenja, vir energije in vsega bitka.

Kadar se pa približa jesen in postanejo sence lisaste, ko solnce še medlo sije, a več ne greje, takrat je konec sanj, sanj lepih poletnih noči. Takrat se vračajo ljudje na jug, polni strahu pred zimsko nočjo, kateri ni konca ne kraja.

Ko pa premine leto, se v njih zopet zbudi želja po tej deželi, po njenem snegu in ledenikih, po njeni medli, toda prijetni svetlobi in takrat si najamejo ladjo, da zopet obiščejo kraj, ki jim je tako tesno prirastel k srcu.

Flora in fauna Spitzbergov je arktična. Rastlinoslovci so našeli 122 rastlinskih vrst, zoologi pa 28 vrst ptičev. Glavne živali so v teh krajih: severni jelen, ki služi domačinom v iste svrhe kakor severnim Fincem in Laponcem: za pripravo in hrano; beli medved, troma žival, podolgovatega trupa, širokih šap in goste, belo-rumenkaste dlake, ki priplava na ledenih ploščah večkrat do Islanda in celo nižje, do sibirske obale; tjulēnj, dragocen posebno radi kože, ki daje izvrstno krzno, in polarna lisica, Zadnje tri živali privabljajo na Spitzberge ribiče in lovce. Posebnost dežele je tudi polarni pes za vlako.

Brezžični valovi — rešitelji na velike daljave

Radio-antena kot pomožno orijentacijsko sredstvo — Brezžične postaje na kopnem in v zraku — Skrivnost kratkih valov — Vloga brezžične telegrafije v bodoči zrakoplovbi

Nemara bi letošnja Nobilova ekspedicija na severni tečaj ravno tako breznažno propadla kot je končalo že mnogo drugih, če se ji ne bi v skrajni sili posrečilo vzpostaviti brezžične zveze z ostalim svetom in naznaniti pomožnim ekspedicijam nesreče in pozicije. Posadka bi se bila izgubila v ledenih puščavah arktičnih pokrajin. S preostalim živežem in spomanjkljivo opremo bi se ji jedva kedaj posrečilo priti do najbližjih ljudskih bivališč. Ravna tako malo verjetno je tudi, da bi jih srečala kakšna izmed rešilnih ekspedicij, če bi tavale na slepo srečo in iskale pone-srečence po predelih, kjer so domnevali, da je »Italio« doletela katastrofa.

Nobilovo ekspedicijo so rešili večnega pozabljena edino le radio-valovi, ki so s tem ponovno pokazali svojo neprecenljivo vrednost v zrakoplovstvu. Amundsen se je kesal, da na svoji prvi letalski ekspediciji v arktične pokrajine ni vzel seboj brezžične oddajne in sprejemne postaje. Mimo njega se je kesaio še več drugih drznih letalcev, ki so za las ušli smrti, a mnogo jih je nestalo, ki bi morda le še utekli smrti, če bi imeli s seboj naprave za radio.

V prihodnje najbrže ne bomo čuli o nobenem večjem poletu, kjer ne bi bilo letalo ali zrakoplov opremljen z najmodernejšimi brezžičnimi aparati. Dobre in zle skušnje zadnjih let so izmodrile tudi tiste drzneže, ki so uspeh stavili edino le na svoj pogum.

Brezžični brzojav je že toliko napredoval, da razmeroma majhna letala in zrakoplovi lahko vzamejo s seboj prav močne radio oddajne in sprejemne postaje. Spočetka so se zadovoljili na letalih samo s prejemnimi aparati. To je bilo že precejšnjega pomena, kajti med vožnjo je letalec lahko nenehoma sprejemal vremenska poročila, ki so mu svetovala, katerim conam se naj izogne in kam bi kazalo kreniti, ker je lepše vreme. Prejemne postaje na letalih so čisto takšne kot prejemne postaje za radiofonijo, ki jih pozna vsak radio-amater. Spremembo kažejo le v toliko, ker so namenjene predvsem za spreje-

manje morsejevih znakov, t. j. telegrafije, ki je bolj zanesljiva in ni v tolikšni meri podvržena zračnim motnjam, ki so še vedno velik sovražnik brezžičnih zvez. Ti aparati love brezžične valove na anteno. Na letalih je navita 70 do 100 m dolga bakrena vrstica na nekakšnem vitlju v trupu. Priprava moli iz letala. Na koncu je vrstica, obtežena s kovinsko kroglo, da preveč ne binglja v vetru. Cela reč je tedaj enostavna, a vendar letalec z njo lahko sprejema brezžične znake iz več 1000 km oddaljenih postaj. Koristi mu to seve le v toliko, da se lahko pouči o vremenskih prilikah o pravem času, lahko pa sprejme tudi druge, nalašč njemu namenjene brzojavke, a sam ne more vprašati še ničesar. V primeru, da je izgubil orijentacijo, si s takim aparatom ne more še nič pomagati.

Veliko večjega pomena postane prejemna postaja na letalu, če lovi valove, mestoma na opisano anteno, raje na okvirno anteno, kjer je antenska vrstica v obliki četverokotnika navita na lesen okvir. Taka antena ima to lastnost, da brezžične znake najjačje sprejema tedaj, če je obrnena natanko proti oddajni postaji. S prejemnim aparatom na okvirno anteno letalec lahko ugotovi, v kateri smeri leži ta ali ona oddajna postaja. Če pozna lego vsaj dveh postaj, ki jih je zaporedoma vlovil, tedaj potegne na zemljevidu iz točke, kjer sta ti dve postaji zarisani, dve črti v smeri kamor je pokazala okvirna antena. **Nad krajem, kjer se ti dve črti na zemljevidu sečeta, je njegova trenutna pozicija v zraku.** Ta način orijentiranja je razmeroma zelo zanesljiv in ga je zrakoplovstvo prevzelo od morjeplovstva, kjer se ga že delj časa prav uspešno poslužujejo.

Tak aparat z okvirno anteno se imenuje radio-goniometer in bo sčasoma postal nemara najbolj zanesljivo orijentacijsko sredstvo. Seveda ga bo treba še nekoliko izpopolniti.

S takšnim radio-goniometrom se pozicija letala lahko določi tudi na zemlji. Pri Nobilovi ekspediciji n. pr. je imela te

aparate na krovu posredna ladja «Città di Milano», in sicer kar tri. V tem primeru pa mora imeti zrakoplov poleg sprejemne še brezžično oddajno postajo. Z njo oddaja dogovorjene znake, ki jih sprejemajo na dveh goniometrih, postavljenih kje na zemlji ali na ladji. S tega ugotove pozicijo zrakoplova, ki mu jo nato brezžično javijo na krov. Dokler postaja na zrakoplovu oddaja, lahko na zemlji točno zasledujejo njegov let in četudi se zrakoplov ne bi več povrnil nazaj v pristan, bi vendar natančno vedeli kje je potekala njegova pot vse dotlej, dokler je njegova postaja delovala. Nobilova ekspedicija je imela glede brezžičnih zvez vse natančno dogovorjeno s pospremnimi ladjami. A tudi drugače, če letalo ne bi imelo takih ugodnosti, se lahko uveri o svoji vsakokratni poziciji, če brezžično poprosi dve postaji na kopnem ali na ladjah, da naj z goniometri ugotovita njegovo lego in mu jo javita.

V celem gre torej le za to, da ima zrakoplov s seboj dovolj jako oddajno postajo; sprejemanje je lahka stvar. Letalske oddajne postaje so se že tako izpopolnile, da lahko oddajajo s precej-

šnjimi energijami in kljub temu niso prevelike ne pretežke. Te postaje so čisto slične onim na kopnem ali na ladjah, le da so vsi deli zgneteni na manjšem prostoru. Antenskih stolpov, ki so včasih po 100 in več metrov visoki, se seveda ne da spraviti v zrak, zaradi česar se za oddajo uporablja iz gondole viseča antena kakor smo že omenili.

Za oddajanje rabi postaja električno energijo, ki jo na zrakoplovih in letalih proizvajajo na ta način, da posebna vertnica žene električni generator. Le v posebno velikih zrakoplovih in letalih imajo v ta namen še poseben bencinski motor. Dokler zrakoplov leti, proizvaja generator dovolj električne energije, ki jo potrebuje brezžična postaja. Kadar pa zrakoplov pristane ali pa če se mu pokvari motor, tedaj je križ in če letalo nima posebne električne rezerve, mu seveda še tako dobra postaja nič ne koristi. Težko je tudi to, ker mora biti antena vedno visoko v zraku in bi pri prisilnem pristanku zrakoplova morali vsekakor postaviti antenske stolpe, če bi hoteli vzdržati brezžično zvezo.

Tem nedostatom so prišli zadnje čase v okom s tem, da so začeli za odda-



KINGSBAY, GLAVNO MESTO V SPITZBERŠKIH SAMOTAH.
(Glej naš članek na str. 774.)

jo uporabljati brezžične postaje na kratke valove. Tako postaja je imela na krovu tudi «Italia» in baš ta jo je rešila. Pri teh valovih namreč zadostujejo prav kratke in nizke antene ter se z majhnimi energijami dajo premostiti ogromne razdalje. Seveda le časih, kajti kratki valovi se širijo na prav čuden in še precej nepojasnen način. Često dosežejo z veliko jakostjo zelo oddaljene kraje, dočim jih v bližini ni čuti. Nemara je bilo tako tudi v Nobilovem primeru, kjer so njegove klice na pomoč sprejele sicer zelo oddaljene sprejemne postaje, dočim jih posprema ladja v bližini ni registrirala.

Za brezžične zveze, ki se jih lahko poslužujejo letala in zrakoplovi, je po

mednarodnem dogovoru rezervirana valovna dolžina 900 metrov, ki se ne sme uporabljati za nobene druge brezžične depeše. Seveda pa ta dogovor nekatere postaje pogostoma kršijo, vsled česar je časih jako težko doseči brezžičnim potom kakšno letalo ali zrakoplov, kar so tudi pri zadnji polarni ekspediciji bridko občutili. Kakšne zle posledice lahko rodi takšno kršenje dogovorov, se je v tem primeru dovolj jasno pokazalo in ni dvoma, da bodo merodajne oblasti v kratkem temu odpomogle, tako da bodo brezžični valovi vodili letala s prav takšno sigurnostjo po ozračju, kakor vodijo ladje po oceanih.

Leposlovje na umiku pred znanstvom

Mednarodni urad za duševno sodelovanje v Ženevi je na pobudo londonskega knjižničarja dr. Hagberga Wrighta že pred dvema letoma izdal seznam knjig vseh narodov. Seznam obsega najznačilnejša in najboljša dela ter vsebuje podatke, ki so jih v ta namen predložili posebni knjižni odbori evropskih in drugih dežel. V prvem takem seznamu je bil zabeležen cvet publikacij dvajsetih narodov; sedanji seznam jih navaja že dvajset sedem.

Katalog seveda ni popoln, a tudi v tej obliki, ki leži pred nami, je zelo značilen, ker ugotavlja, da je interes za znanost prevesil zanimanje za leposlovje. Med 471 knjigami, ki jih seznam navaja, jih je namreč 400 znanstvene vsebine — in šele ostanek 71 knjig odpade na lepo slovstvo. —

V seznamu so zastopani najrazličnejši narodi. Značilno je, da kaže značaj knjig tudi izven Evrope daleko večje zanimanje za znanost nego za beletristiko. Od Japonske je n. pr. sprejetih v katalog 26 števil; 21 med njimi je znanstvenih, 5 jih odnaše na leposlovne knjige. In med 21imi znanstvenimi deli je sedem filozofskih del, od katerih se zopet eno bavi z Descantesom.

Na podoben način kakor Japonska so klasificirale svoje edicije tudi Egipt, Španija, Italija in Grška, da sploh ne omenjamo Norveške, ki izkazuje v seznamu krasno kolekcijo znanstvenih del zemljepisne stroke. V leposlovju

prednjači tej zbirki roman pisateljice Sigrid Undset.

Da smatrajo ameriške Zedinjene države umetnost šele za drugovrsten kulturni faktor, je itak znano iz prakse; v seznamu Društva narodov označujejo Američani kot svoja najboljša dela publikacije iz teološke, zgodovinske, filozofske in literarno-analitične stroke. Južnoafriška Unija, označuje n. pr. kot najinteresantnejša dela knjige zgodovinske vsebine, celo take, ki so izšle v burskem jeziku.

Tudi Rusija, ki si na moč prizadeva, da bi udarila leposlovju nove temelje, je med štiridesetimi naslovi omenila samo štiri knjige leposlovne vsebine. Med njimi je vsekakor Merežkovskega »Vstajenje bogov«. Čehi označujejo kot svoje najboljšo delo Masarykovo »Svetovno revolucijo«.

Posebno značilno je slednjč, da je v današnjem praktičnem času našla pot v seznamu najboljših svetovnih knjig tudi publikacija iz — kuharske stroke. To je knjiga »Die Wiener Küche«, ki sta jo spisala A. in O. Hess. Znanstvene ali leposlovne vrednosti ta publikacija sigurno nima, značilno za okus sestavljalcev kataloga pa je, da so jo kljub temu sprejeli v ta sicer zelo izbrani seznam.



Rasto Pustoslavšek

O Bolgariji in Bolgarih

«Pa kako je v Bolgariji, povej mi to po pravici in resnici!», tako me je ogorčil vsak znanec in naj je bil to Srb, Hrvat ali Slovenec, ko sem se nedavno vrnil z Bolgarskega. Čudno, kako so se razmere spremenile tekom enega dobrega leta! Kdo se je lani brigal za Bolgare, kdo se je zanimal za njih težnje, zlasti pa za stališče, ki ga zavzemajo napram naši državi? Nekaj redkosejanih politikov, par dalekovidnih državnikov in poedini idealisti z zares jugoslovensko orijentacijo. Ti so sicer računali z Bolgari in Bolgarsko kot z zelo resnim faktorjem v naši zunanji politiki, izogibali pa so se javno načeti to sicer pereče, a nad vse kočljivo vprašanje. Bali so se, da bi jih javno mnenje, v presvežem spominu na dogodke v zadnjih dveh desetletjih, ne obsodilo in ne proglasilo za izdajalce, čim bi sprožili misel, da je treba končno i napram Bolgarski revidirati svoje stališče, ako smo to storili že napram Nemčiji in Avstriji.

Tako bi morda ostalo še leta in leta, ako bi ne bila prišla potresna katastrofa, ki je prinesla temeljit preokret v naših nazorih o Bolgariji in bolgarskem narodu. Danes ni pri nas treznomislega človeka, ki bi ne priznaval, da je zblizanje, sporazum med nami in Bolgari življenskega pomena za oba naroda in vobče tako važen, da od tega zavisi usoda in bodočnost ne samo obeh držav, marveč tudi vsega Balkana. Zato se nam tolikokrat nehote vsiljuje vprašanje: «Pa kako je na Bolgarskem? Kako je tam?»

Domišljam si, da zrem na stvari kot objektivni opazovalec, zato se mi zdi, da lahko dam na to vprašanje tudi objektivni odgovor, to tem bolj, ker poznam Bolgarsko še izza časov pred vojno. In nepristranski odgovor, ki ga narekuje predvsem pravičnost, bi se glasil takole:

Bolgarska je za njo katastrofalne posledice treh vojn neverjetno hitro in brzo prebolela. Ako uvažujemo, da je po končanih vojnah preživela še težko notranjo krizo državnega prevrata, moramo naravnost občudovati življensko silo tega državnega organizma, ki mu je uspelo v razmeroma kratki dobi odstraniti mnoge težke posledice velikih katastrof in kriz, ki so zadele narod in

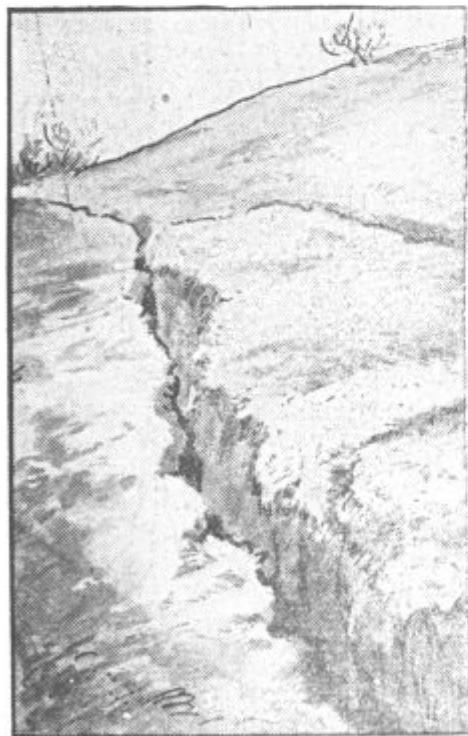
državo v zadnjih dveh desetletjih. Nikjer ni opaziti zastoja, povsod življenje in napredek. Zdi se, da nemški vpliv, ki je bil tu med vojno tako jak, ni ostal brez blagodejnega učinka na bolgarsko javno življenje. Povsod je opaziti smisel in voljo za sistematično delo in organizacijo. Uvedba splošne delovne dolžnosti je najizrazitejši dokaz za to. Dočim so druge države, zlasti države-zmagovalke v napačnem pojmovanju, da nadomeščajo zmage na bojiščih vse, tudi delo, omejevale delovni čas in zviševale delovne mezde, je bolgarska državna uprava silila v posebnem zakonu vse državljane k sistematičnemu delu proti najnižjim delovnim mezdam. Poglejte sedaj plodove te naprave! Vidni so v Sofiji sami in v pokrajini. Predvsem je delovna dolžnost mogočno okrepila v Bolgarih zavest skupnosti ter jih utrdila v prepričanju, da je samo v skupnem ustvarjanju mogoče doseči velike uspehe. «Kooperacija» je sedaj geslo na Bolgarskem in to geslo srečavate danes na vsakem koraku. In posledice? Grade se ceste, železnice, javna poslopja itd. in izdatki so v primeru s stroški za take naprave po drugih državah neverjetno **nizki, tako nizki**, da jih zmore celo država, ki je izgubila dve vojni in mora plačevati vojno odškodnino in reparacije! Pod pezo takih bremen bi marsikatera druga država hiralala in pešala, Bolgarija pa je v razmeroma zelo kratkem času spravila v ravnovesje svojo gospodarstvo in ustalila svojo valuto. Ako bi ne bilo potresne katastrofe, bi si bila Bolgarija že v nekaj letih gospodarsko popolnoma opomogla. Potres jo je seveda ekonomski zopet potisnil k tlom — 3 milijardna škoda je pač ogromno breme za državo s 5 in pol milijona prebivalci —, toda brez vsake zavzetosti je treba priznati, da bi nesreča takšnih dimenzij, kakor je zadela Bolgarijo, vsako drugo, tudi bogatejšo državo zadela mnogo težje in jo našla manj pripravljeno, kakor njo. In če vprašate, zakaj, je treba zopet s prstom pokazati na — delovno dolžnost kot na čarobno sredstvo, ki poma-ga Bolgarom, da ne obupavajo spričo veličine strašne nesreče, ki jih je zadela.

Pod praporom delovne dolžnosti je na poslu na tisoče in tisoče marljivih rok, ki grade zasilne barake, da dobe nesrečne žrtve potresne katastrofe vsaj krov nad svojo glavo. A tudi sicer se zdi, da je bolgarsko ljudstvo iz docela drugega

kova, kakor smo mi ostali Jugosloveni. Treznejše je, resnejše in delavnejše! Mi pojemo in pijemo, praznujemo in diskutiramo, pri nas igrajo vlogo harmonika, tamburica in gosli, Bolgari pa molče žde, delajo in pijejo — mleko, dasi jim vin-



CIRPAN, težko prizadet po potresu, v razvalinah



Razpoka v zemlji pri Papazliju

ska loza rodi najboljšo kapljico. Sploh je mleko v Bolgariji v največjih čišlih in v Sofiji najdete v eni ulici pet mlekarn in prav toliko «sladkarnic» (slasčičarn), a samo eno gostilno ali krčmo. Borba proti alkoholu na Bolgarskem nosi, to je treba podčrtati, služben, a tudi vsenaroden pečat. Značilno je, da je glede snovanja gostiln, oziroma prepovedi točenja alkoholnih pijač po občinah uveden referendum, pri katerem imajo tudi ženske glasovalno pravico. Da imajo ženske pri tem referendu odločilno besedo, je jasno. Zato je na Bolgarskem nebroj občin, kjer alkohola sploh ne dobiš. Da to pospešuje gmotno blagostanje, o tem ni dvoma, drugo vprašanje pa je, kako učinkuje to malodane «brezalkoholno stanje» na duševno produkcijo. Včasih so pravili, da je vinska kapljica tisto čarobno sredstvo, ki je dajalo pesnikom in pisateljem navdahnjenje za velika in slavna dela. V koliko je ta trditev upravičena, ne kaže preiskovati, dejstvo pa je, da je književnost, znanost in umetnost na Bolgarskem doživela višek svojega razmaha baš v sedanjem času, ko zmaga nad vinsko trto — mleko.

Treznost se torej širi v Bolgariji povsodi, tudi v mišljenju in čustvovanju. «Makedonija» je še vedno parola, ki vžiga, toda mnogo, prav mnogo je izgubila na svojem prvotnem mamečem blesku... Ako bi ne bilo onih sto in sto-

makedonskem problemu, kakor — recimo — celo za časa balkanske zveze in pred vojno vobče.

In vprašanje zbližanja in sporazuma z Jugoslavijo? Je to v tesni zvezi z makedonskim vprašanjem. Tudi v tem



PAPAZLI. Razvaline Kooperativne banke

tisočev «makedonstvujuščih», ki dajejo smer bolgarskemu javnemu življenju, bi makedonsko vprašanje že davno izgubilo svojo otrovno željo. No, tudi tako mislijo široki narodni krogi, ne redki prominentni politiki in številni javni delavci mnogo bolj hladno in trezno o

problemu se križajo mnenja: Struja makedonstvujuščih je prav za prav najmaloštevilnejša, a je po svoji kompaktnosti najmočnejša. Ona je nepopustljiva in neizprosna glede Makedonije v svojem «ceterum censeo»... Druga, takisto ekstremna struja, ki pa številčno



Bolgarski kralj BORIS in njegova sestra EVDOKSIJA v razgovoru s kmeti v potresnem ozemlju

morda celo nadkriljuje prvo, je glede Makedonije docela ravnodušna in zastopa mišljenje, da bi bila blaznost zaradi Makedonije riskirati še tretjo katastrofo. Tretja, nesporno sedaj najmerodajnejša in fizično, kakor tudi moralno najjačja struja pa zagovarja v makedonskem vprašanju in v problemu bolgarsko-jugoslovenskega zblizanja stališče, ki je vredno, da o njem поблиže spregovorimo, ker bo to služilo samo v razbi-strenje pojmov.

Ta skupina zastopa mnenje, da je Južna Srbija ali Makedonija še vedno kamen spotike med Bolgarijo in Jugoslavijo. Bolgarija sicer ne zahteva zase Makedonije pa tudi ne rektifikacije meja, ker se je po žalostnih izkušnjah v preteklosti naučila računati z realnostjo, t. j. z rezultati iz leta 1913. in 1918., želi pa, da bi jugoslovenska državna uprava prenehala v Južni Srbiji s sedanjim sistemom, ki hoče nasilno napraviti iz ondotnega prebivalstva Srbe, kakor da bi se vprašanje narodnosti reševalo s tem, da se pri osebnih imenih spreminja končnica «ov» v «ič». Pripadniki te skupine, ki ima močno zaslonbo tudi na merodajnih mestih, po-

vdarjajo, da bi bila situacija med Bolgarijo in Jugoslavijo znatno olajšana, ako bi Jugoslavija dovolila prebivalstvu v Južni Srbiji svobodno kulturno izživetje in bi se zadovoljila s tem, da se ti prebivalci imenujejo Jugoslovenci. Ostalo naj bi prepuščila naravnemu procesu, ki bo itak izvršil in izvedel svoje delo, ako je to v prirodi stvari same.

Četrta struja, ki ima svoje pristaše zlasti med širokimi ljudskimi sloji na jugoiztoku, je **integralno jugoslovenska** in je v njeni ideologiji popolno **ujedinjenje z Jugoslavijo, vendar tako, da bi Bolgarska pridržala svojo dinastijo po vzorcu svoječasne Nemčije**. Ideal te skupine je: **Velika Jugoslavija od Triglava in Soče pa do Črlega in Belega (Egejskega) morja**. Privrženci te ideje danes še niso močni. Množe se pa od dneva do dneva...

Katera izmed teh struj bo zmagala? Gotove one, ki teže na ta ali oni način za zblizanjem in ujedinjenjem. Je to nezogiben naravni razvoj, ki ga ne more ustaviti in ne preprečiti nobena sila, najmanj pa anahronistični plemenski šovinisti, pa najsi so ti Velikobolgarji ali Velikosrbi.

Kraljeve rože krst

Ljubiteljem prirode, zlasti pa botanikom in planincem je pri nas najljubša cvetlica gotovo Blagajev volčjin, ki ga znanstveniki imenujejo Daphne Blagayana, kmetje v Polhovgrajskih dolomitih pa ji pravijo igalka, ker jo je največ na Igalah, ali pa rumene jožefce, da jo ločijo od navadnih rdečih jožefc — Daphne cneorum. Posebno ponosni pa so blagajkini prijatelji na njo zato, ker so do nedavna mislili, da raste le na redkih prostorih: v hribovju med Ljubljano, Škofjo Loko in Polhovim gradcem in nikjer drugje na svetu, Čeprav jo danes turisti poznajo že tudi na Velikem Kozjaku in Kopitniku pri Rimskih toplicah, na raznih krajih okrog Vrhnike, na Smolniku in še marsikje, kjer je boljše, da ne ve ves svet za njo, vendar so naša nahajališča le mali otočki v primeri s skoro vsem Balkanskim polotokom, kjer je igalk še dosti po hribih proti hrvaško-bosanski meji, v Bosni in Hercegovini, v Črni gori, v Srbiji, Makedoniji in Bolgariji. Da, na Sedmograškem so jo poznali

pod drugim imenom že 21 let prej, preden jo je grof Blagay našel 22. majnika 1837, pri Sv. Lovrencu nad Polhovim gradcem. Učeni aristokrat in domoljub je dotlej neznanu rastlino poslal botaniku in kustosu ljubljanskega muzeja Henriku Freyerju, ki jo je določil in po najditelju krstil za blagayano.

Nežna cvetlica se je v njo zaljubljenemu grofu izkazala hvaležno za svojo slavo, ki se je začela širiti prav hitro. Skoraj le še po blagajki je znano njegovo ime, če pa hočemo zvedeti še kraj drugega o njem, moramo zelo skromne podatke iskati po tedanjih novinah in v rodovniku starodavne plemiške družine Ursini grofov Blagajskih, ki pravi, da je bil Marija, Rihard, Siegfried, Alojzi, Franc Salezij, Jošt Ursini grof Blagay rojen 17. avgusta 1786, v Ljubljani očetu Josipu in njegovi prvi ženi Mariji roj. grofici Auersperg s Turna pri Krškem, ki je bil pozneje last potomca iste veje Turjaških, pesnika-svobodomisleca Anastazija Grūna. V kroniki družine Ursini, ki sega

tja v XII. vek, čitamo tudi, da se je grof Rihard, c. kr. komornik in član deželnih stanov kraunjskih, gospod na gradovih Boštanj pri Grosupljem in Rakovnik pri Ljubljani poročil na Rudniku pri Ljubljani 19. septembra 1808. z Antonijo baronico Polhovgrajsko, damo reda zvezdnega križa in lastnico Polhovega gradca in Lesnega brda. Iz tega obširnega rodovnika, ki prepleta zgodovino naše domovine dolgih 800 let, zvmemo tudi, da je plemeniti človekoljub legel k svojim prednikom v Ljubljani 14. marca 1858. Kako dober je bil s svojimi podložnimi kmeti in kako zelo so ga zato spoštovali in ljubili, je pričal njegov pogreb 17. marca. »Novice« pravijo kako so kmetje od grofice izprosilj dovoljenje, da ga smejo nositi pri pogrebu, kar jim je tudi dovolila. »Res! milo je bilo videti, ko je z grofovskimi grbi opisano krsto osem kmetov v domačih belih kožuhih neslo k Sv. Krištofu, za katero je šla velika množica najvišje gospode ljubljanske, vmes pa še tudi veliko kmetov iz Polhovega gradca, tako pa je tudi v čast Polhovgrajčanov, da so tako lepo pokazali svojo udanost do nekdanjega svojega gospoda, ki jim je po l. 1848. bil tudi župan več let.«

Pogreb, kjer nosijo grofa kmetje v kožuhih, je gotovo edinstveni primer, ki prav glasno govori, da je bil aristokrat res dober človek. Ni torej čuda, da so mu kmetje nosili rastline, ki so jih smatrali za redke in je bila tako odkrita znanosti tudi blagajka. O tem ne navadnem pogrebu se je ohranila celo pesem v zapuščini Ivana Žana:

GRASKI KOŽUHARJI V LJUBLJANI

*Pri nas doni:
Gospoda ni.*

*Oznanoval odjek nam čudo,
Od Ljubljane slišal' smo,
Da Gospodu naš'mu hudo,
Kaj potem pa z nami bo?*

*Več ne živi Gospod naš, revnih,
Bog poklical njega k sebi;
Kdo besed nam dal vspravnih?
Bog! Res Rikard je pri tebi?*

*Pri nas doni:
Gospoda ni.*

*Le hitimo posloviti,
Hitimo beli mi k Ljubljan',*

*V kožuhih prikloniti;
Al smrt kliče nas na dan?*

*Star Gradčan nam je povedal,
Včeraj sin oglas prišel,
Al' resnico razodeval?
Jest od straha omedlel!*

*Zajtra gremo v Ljubljano
Po navad' s kožuham' mi;
Zvedajočim bode znano,
Pri življenj' več grofa ni.*

*Gospoda ni, gospod ne ž'vi,
Kozarčan to povedal,
Na slavnih parah grof leži,
Tam mrtvega sem gledal.
Pri nas doni:
Gospoda ni.*

*Pejmo le mi v Ljubljano,
Oča kmetov tam je spi;
Saj ga videt' bode dano;
Grofnja, naša ma', pa ž'vi.*

*Grof na rokah nas nosili;
K' smo še mi fantini b'li,
Oh kol'k so nam podarili!
So prezgodaj k Bogu šli.
Gospoda ni,
srce boli.*

*Zdaj, presvetla ma', pa pros'mo:
Milost, gnada naj nam bo,
Da očeta naš'ga nos'mo —
Če v kožuhih ni grdo.*

Novemu volčinu je torej dal po grofu ime Henrik Freyer, ki je neznano cvetlico takoj poslal v inozemstvo znanim botanikom, ki so jo spoznali za novo in ji tudi priznali ime daphne Blagayana.

Freyer je bil l. 1802. rojeni sin lekararja v Idriji. Kakor njegov ded, rododom iz Žatca na Češkem, je tudi njegov oče slovel zaradi svojega botaničnega znanja. Ker pa Henriku ni uspelo dobiti po očetovi smrti idrijske lekarne, je sprejel novoustanovljeno službo kustosa deželnega muzeja, kjer je deloval 1832.—53., od 1853.—64. pa na tržaškem muzeju, odkoder se je zaradi boleznj moral preseliti v Ljubljano, kjer je že 1866 umrl. Napisal je dolgo vrsto del o rastlinah naših krajev in se tri tudi imenujejo po njem. Na svojih študijskih izletih je prehodil skoraj vse hribe in planine od Triglavpa pa doli do Učke, kar je tudi opisal.

L. 1843. je izdal na Dunaju tudi zemljevid Kranjske.

Vendar pa ta učenjak še ni bil glavni boter »rumene jožefce«. Slavno ime »kraljeva roža«, ki jo tako imenujejo kmetje in tudi največja botanična dela, je dobila šele pred 90. leti, ko jo je prišel v Polhovgradec trgat sam kralj saški, Friderik Avgust.

Ta navdušeni botanik na kraljevskem prestolu je že l. 1837. na svojem potu iz Toskane imel namen botanizirati v okolici Ljubljane, pa ga je zadržala v mestu bolezen.

gradec. Kraljeve kočije z oporč postiljoni so v zapuščeni dolini od cesarske ceste seveda vzbujale večje začudenje, najbolj je bil pa presenečen grof Blagay, ki ni visokega obiska niti pričakoval. Po zajutreku v gradu je kralj s svojimi spremljevalci in Blagajem takoj šel k Sv. Lovrencu, kjer je okrog 11. dopoldne ves srečen že našel prve blagajke v gozdu na severnem pobočju hriba.

Kralj Friderik Avgust je bil prvi botanik, ki je videl Blagayev volčin rasti in ga je tudi lastnoročno trgal. Sv. Lov-



DAPHNE BLAGAYANA

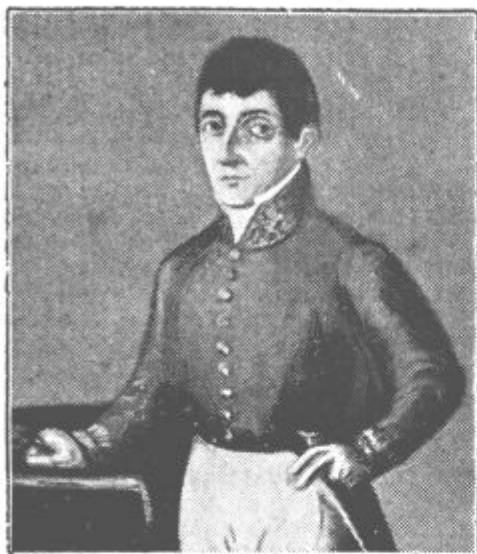
— Ko je l. 1838. popotoval iz Saške v Italijo, je 13. maja prišel z malim spremstvom v Ljubljano in odsedel v tedaj najboljšem hotelu »pri Maliču«, kjer je danes Jadransko podunavska banka. V muzeju mu je Freyer pokazal Blagajev volčin, ki ga je v ta namen poslal muzeju grof Blagay. Kralj je že prvi dan botaniziral na gradu, drugi dan pa pri Stožicah v Freyerjevi družbi. Ko je ta povedal Frideriku Avgustu, da je najdišče blagajke od Ljubljane oddaljeno le pičle 4 ure, se kralj ni mogel vzdržati, da ne bi sam trgal te prelepe redkosti. Takoj iz Stožic so se odpeljali v dveh štirivprežnih vozovih v Polhov-

renc pa ga je razveselil še z mnogimi drugimi botaničnimi raritetami, saj je bilo že tedaj na tej gori znanih 356 različnih rastlin.

Kralj je priporočil cvetlico grofu Blagayu v največje varstvo, a kmetje so od dneva, ko jo je prišel trgat kralj iz daljne dežele, pripisovali rastlini zdravilno moč in jo imenovali »za »kraljevo rožo«. Čemu bi pa kralj prišel tako daleč po njo, če ni dobra za lek?! In začeli so jo trgati in kuhati proti vsem boleznim. Primerilo se je celo, da se je tega čaja neki kmetič, ki mu ni nič drugega več pomagalo, tako napil, da je umrl.

Po kosilu v gradu je kralj še botaniziral v bližini in se ob 1. popoldne poslovil od grofa, ki je v spomin na ta časteči obisk pod hribom Sv. Lovrenca

RECOGNITAM NOVAM
NOMINE DONATAM
DAPHNEM BLAGAYANAM
BOTANICES AMORE
LOCO NATALI VISENDAM
ADVENTI ALTITUDINEM
NON ADHORESCENS
MDCCCXXXVIII.*)



Rihard graf Blagay

Za kraljem saškim so jeli prihajati v Polhovgrajske dolomite botaniki z vseh strani in tudi vsak domačin se je hotel pobahati z redko cvetlico, misleč da ves svet nima enake znamenitosti. Začeli so jo prinašati na trg, izletniki so vlačili domov cele šope, ne meneč se, kako neusmiljeno jo ugonablajo. V kratkem bo iztrebljena iz najbolj skritih kotičkov. In takrat se bomo zavedali, da je bil veličastni krst kraljeve rože prav za prav začetek njenega pogina.

*) Rihard graf Ursini Blagay, vlastelin je postavil v spomin, 14 majnika, srečnega dne, ko je presvitli kralj Saške — Friderik Avgust, sorodnik ces. Vis., prišel gledat rastlino, ki jo je našel Freyer, kustos ljubljanskega muzeja in ji je bilo dano ime Daphne Blagayana, iz ljubezni do botanike na prostor, kjer raste, na straseč se višine hriba 1838.

postavil obelisk iz marmorja, ki so ga lomili na Glincah. V spomenik sta vdelani dve plošči iz črnega marmorja, ki se nahaja v bližini Lesnega brda, z zlatim napisom:

RICHARDUS COMES URSINI
BLAGAY
LOCI DOMINUS
IN MEMORIAM
P.
PRIDIE. IDUS MAJI
DIEI. FAVSTO
DUM
SERENISSIMUS SAXONIAE REX
FRIDERICUS AVGVSTVS
AVG. CAES. ADFINIS
PLANTAM A. D. FREYER
CUSTODE. MUSEI LABACENSIS



Spomenik pod Sv. Lovrencom



Tajne dosmrtno mladosti

Starost je ozdravljiva bolezen. — Skrivnost hipofize ali možganskega podaljška

Početki pomlajevalne znanosti

Znanstveniki so že dolgo domnevali, da je samo različnost spolnih organov tisto, kar tvori vse druge razlike v organizmih obeh spolov. Toda pravi dokaz za to domnevo se je posrečil šele v prvem desetletju našega veka, ko je začel dunajski profesor Steinach skopljenim živalim vcepljati organe drugega spola. Tako so pridobili skopljeni živalski samci, ki jim je vcepil samičje jajčnike, vse spolne znake samic, da so lahko opravljali celo posel dojenja, dočim so samice, ki jim je vcepil testikel samca, pokazale močnejšo telesno konstitucijo, očitno posamčene spolne organe in tudi bojevitost moških živali. Ti poskusi so izpričali, da je spol odvisen od notranjih izločnin (hormonov) spolnih žlez, da je značaj teh izločnin pri obeh spolih bistveno različen in da bi se dali spolni znaki spreminjati čisto poljubno že na ta način, če bi živali enega spola vcepili hormon drugega spola.

Ta dognanja so dovedla stopoma do pomlajevalne ideje. Skopljene živali kažejo namreč podobne znake kakor stare živali. Glavna posebnost starostnega pojava pa je izguba spolnih značilnosti. Nič ni bilo bližje od misli, da bi ostarelim živalim vrnil znake mladosti z vcepljivjo spolnih žlez mladih živali.

Po prvotnih eksperimentih s podganami in drugimi živalmi so napravili uspešne poskuse tudi z ljudmi. A pobiranje starosti pri teh s presaditvijo spolnih žlez je že zato otežkočeno, ker je v to svrhu potrebnega materiala sila malo na razpolago in sicer moškega še manj nego ženskega. Vendar je včasih iz kirurških razlogov potrebno odstraniti zdrave jajčnike iz ženskega telesa in v tem primeru se da do ti uporabiti za pomlajevalno operacijo pri drugi ženski. Korak naprej je bil storjen z ugotovitvijo, da se da izkoristiti tudi spolne žleze drugih živali, n. pr. za človeka opičje žleze (Voronov!); in končno se je celo posrečilo najti metodo za konserviranje izrezanih spolnih žlez, tako da ni potrebno izvršiti po-

mlajevalnega prenosa že isti hip, ko so žleze odvzete prvotnim živalskim lastnikom.

Toda znanost se seveda ni mogla ustaviti pri tej metodi prenašanja žlez, ki je več ali manj neprijetna in omejena. Nje najgenijalnejši izum, izum prav zadnjega časa, je bil ta, da je našla metode, ki prenos tujih spolnih žlez in vcepitev njihovih hormonov sploh izločujejo, ker jih nanovo obudijo v telesu ostarele živali, ozir. ostarelega človeka.

Kje je sedež mladosti?

Spolne žleze imajo dvojno nalogo. Neki del njihovega tkaničja izdeluje kali, ki razmnožujejo vrsto; drugi del pa tvori hormone, neke posebne kemične snovi, ki vzdržujejo mladost. Iz spolnih žlez jih kri razširja po vsem telesu. Te žleze pa delujejo samo neko določeno dobo, čeprav so v telesu od prvega dne življenja do zadnjega, in ta doba obsega leta od pubertete do spolne ostarelosti, do klimakterija, kakor slove strokovni izraz. Pri nedelujočih žlezah bi šlo torej samo za to, da jih znova obudijo in pripravijo do zopetnega tvorenja hormonskih snovi.

Ta smoter je dosegla znanost doslej najboljše z operativnimi pripomočki za moške organizme in s fizikalnimi za ženske. Na kratko bi bilo bistvo teh tehnik v tem, da oslabijo začasno delovanje tkaničja, ki izdelujejo oplojevalne kali, in da okrepijo hormonalne tkanine. Samcu, ozir. moškemu zavežejo n. pr. semenovode, a pri samcih, ozir. ženskah povzročajo umetno povečanje količine krvi v jajčnikih in drugih delih organizma z električnim postopkom. Uspehi so bili sijajni, tako pri živalih, kakor pri ljudeh.

Trajalo pa je seveda precej časa, preden je javnost in še bolj široki krog znanstvenikov začel resno in stvarno gledati na uspehe pionirjev pomlajevalne znanosti. So ljudje, ki jih teorija bolj zanima od prakse in če jim teorija ne sede v privzgojeno mišljenje, prakso zametujejo, pa naj bo še tako jasna in preprosta. Sicer smo pa vsi doživeli

boje, ki so se vršili v znanstvenem svetu za pomlajevalne uspehe in proti njim.

Starost je ozdravljiva bolezen

Posebno ni šlo mnogim v možgane, da bi bilo mogoče z realnimi sredstvi zdravilne znanosti postaviti na glavo ves »naravni«^o razvoj in zaporednost starostnih dob: pomlad, poletje, jesen in zimo v življenju. Prvič v zgodovini vseh časov se je zgodilo, da je postal proces staranja predmet zgolj razumsko delujoče znanosti in ž njim cela vrsta pojavov med zdravjem in boleznijo, ki so jih smatrali doslej za nekaj, česar ni mogoče spreminjati. Mahoma pa je dobil človek sredstva v roke, da je poljubno obnavljal zaradi senilnosti že čisto omrtvičeno prožnost in ustavljeni ritmus življenja. Starci so začutili novo silo v svojih mišicah, organi so jim delovali kakor v mladostnih letih, spolne funkcije so jim oživele, duševno so postali čili in morda še bolj delavni nego v mladih letih.

A to so samo nekateri znaki izmed premnogih. Gre za bistvo. Bistvo starostnega procesa, kakor je dokazala praška biologična šola pod vodstvom profesorja Ružičke, je v tem, da začneja telesu primanjkovati vode, kar povzroča osušenje tkaničevja. Oživljenje spolnih žlez pa se protivi temu procesu osušenja. Čisto razumljivo je, da bo stanica lahko boljše izvrševala svoje naloge, da bo kazala večjo živlensko silo, če jo bo prehranjevalni tok krvi ponovno in bolje namakal ter ji odpravljal škodljive snovi, ki so se sčasoma nabrale v njej. Pomlajevanje pa ima še drugo dobro posledico. Odpravlja krčevito napetost v dovodnih žilah, ki se pojavlja z naraščajočim dozorevanjem in ki ima za posledico sklerozo (popnenje žil). Prožnost in napetost žilnega mišičevja je brez dvoma odvisna od urejajočega vpliva hormonov spolnih žlez. Če ti ne krožijo več po telesu, kakor n. pr. pri skopljenici in starcih, je razumljivo, da mora nastopiti v vseh organih telesa, v vseh njihovih funkcijah neko bolezensko stanje. Prav tako je pa tudi razumljivo, da mora sam, na sebi majhen in lokalni povod, kakršna je pomlajevalna operacija ali drugo pomlajevalno sredstvo, povzročiti tako raznolike posledice, kakor odpravo starostne brljavosti, pigmenta-

cijo (pobarvanje) las, povečani odpor proti stadorju i. t. d.

Teorija in praksa sta nam torej pomogli do velikega spoznanja, da niso starostne dobe navzlic svoji zakonitosti nič nedotakljivega. V zadnji vrsti so odvisne od delovanja hormonov spolnih žlez. Omrtvičenost spolne žleze v starosti pa se da zdravniško odpraviti, čeprav seveda do nekih mej. Z drugimi besedami: Starost je ozdravljiva in ozdravljiva bolezen. In uspehi zdravljenja so do tistih mej trajni kakor pri zdravljenju vseh drugih bolezni. Povsem neosnovana pa je prvotna bojazen, da sledi kratki dobi pomlajenega zdravja tem večje in tem hitrejšo propadanje.

Pomlajevalna znanost v bližnjem času.

Kakor je pomlajevanje na znanstveni podlagi še nov faktor v človeški kulturi, vendar se lahko izkaže z neštetiimi uspešnimi metodami. Večina jih je operativne narave in večina jih temelji na direktnem postopku s spolnimi žlezami. A vendar jih je že nekaj, ki se teh žlez sploh ne lotijo, n. pr. Dopplerjeva, ki draži funkcijoniranje nekega živca v trebušni votlini in spodbuja s tem na indirektno načina delovanje spolne žleze. Najgenijalnejši način pa prijetlje zlo pri korenini. Steinach in drugi so dokazali, da je delovanje spolne žleze podrejeno vplivu hormona, ki ga izločuje hipofiza, možganski privesek. Vbrizganje hipofiziškega ekstrakta v nedoraslo žival je povzročilo nje popolno dozorelost; isti pripomoček je vrnil ostarani živali mladost. Sedaj skušajo v Nemčiji in v Ameriki, da bi našli način pridelovanja hipofiziškega hormonskega preparata v večjih količinah. Izvršujejo tudi poskuse z ljudini, a metoda je še preveč mlada, da bi javnost že kaj več zvedela o teh poskusih. Čudne stvari se godijo v našem veku. Odpira se nam pogled v delavnico narave, da ga niso prej niti slutili. In čim dalje bolj spoznavamo, kako so najbolj oddaljene in nasprotujoče si stvari v tesni zvezi med seboj in v tesni medsebojni odvisnosti. Tudi delo pomlajevalnih pionirjev je prineslo k temu spoznanju svoj delež.

T. A. Barns

Lov na gorilo v vzhodnem Kongu

Po krajših pohodih v okolici Kisendži sem se začel pripravljati na daljše potovanje, da bi preiskal vulkane Mikeno, Karisimbi in Visoko, kjer sem upal najti nove vrste žuželk in se mogoče celo srečati z gorilo. Na vse zgodaj sem se neko jutro poslovil od žene in se odpravil na pot. Spremljali so me samo nosači plemena Vahutu. Začetek pa ni bil srečen, ker je kmalu nastalo deževje, ki nas je spremljalo skozi deset dni, kolikor je trajala ekspedicija.

Zemlja se je razmočila in postala sklizka, tako da so mi nosači silno pešali. Čeprav so mi nizko ležeče megle stalno zakrivale sonce in mi včasih onemogočale orientacijo, sem zaupal vodnikom, ki so nas vodili preko vlažnega pragozda po blatnih živinskih stezicah. Tako smo prišli do prekrasnega jezera, ležečega v lijaku ugaslega vulkana v zapadnem področju gore Mike-no. Zdelo se mi je, da bo tu najlepše izhodišče za pot na oba velikanska vulkana. Bil sem premočen, ker je neprestano deževalo; tudi občuten mraz je pritisnil. Odločil sem se za taborišče v neposredni bližini jezera, odkoder sem imel obširen razgled v doline gorovja Niragonga in na goreče žrelo Namlagire.

2000 m nad morjem

Kar se tiče pokrajinske krasote taborišča, bi si ne bil mogel izbrati lepšega kraja, toda imel je hibo, da je bil radi svoje nadmorske višine (preko 2000 m) zelo hladen in poraščen z žgočimi koprivami zelo strupene vrste. To mesto je bilo zlasti pripravno za lov na vešče, ki so kljub mrazu v obilnem številu prihajale v mojo past, opremljeno z gazolinovo svetiljko. Pri tem lovu sem, zasledujoč vešče, nekolikokrat zagazil v koprive in moji nosači so se mi prestrašeno čudili, ko sem po koprivah plesal nekak bojni ples in pri tem divje poskakoval mahajoč z mrežo na palici.

V tem taborišču smo se mudili dva dneva, ker smo čakali na prihod nekaterih nosačev, ki sem jih bil poslal po živila. V tem enoličnem čakanju mi je vodnik začel pripovedovati o gorilah, ki jih tamošnji črnci nazivajo »ngege«. Pred šestimi tedni sta dva brata For-

sterja ubila dve gorili in ujela enega mladiča v bambusovem gozdu prav nad tem jezerom. Po popisu vodnika, ki je v pripovedovanju natančno razločeval »impunda« (šimpanza) od »ngege«, sem se trdno nadejal, da vidim ali celo ustrelim kak eksemplar te največje vrste človeških opic.

Tretji dan smo se odpravili dalje in ob robu bambusovega gozda sem prvič zagledal gnezdo gorile. V zemljo je izkopana precej globoka jama, obložena znotraj z bambusovim listjem in vejevjem. Nekoliko dalje smo prišli do precej obsežne jase, kjer smo odkrili studenec ter se ob njem utaborili.

Prodiranje v pragozd

Ko sem naslednje jutro zapuščal vlažno in hladno taborišče in prodiral v še hladnejši in vlažnejši pragozd, sem imel malo nade, da naletim na zaželjeni plen, ali želja se mi je izpolnila prej nego sem si mislil. Mislim, da ni splošno znano, da si gorile rade pripogibajo dolge bambusove šibe in si iz njih napravijo nekako gnezdo, kjer se potem solnčijo. Prva gorila, ki sem jo videl, je bila zaposlena s takim opravkom. Šel sem z vodnikom — črncem oprezno po mokrem pragozdu, kar začujem v bližini nekak kašelj in pokanje lomljenih vej. Moj Vahutu me je zagotavljal, da prihajajo ti zvoki od zveri, ki jo iščem. Ne vem, po čem je črncem mogel sklepati, da imava pred seboj gorilo, ko so glasovi bili do pičice podobni sopihanju bivola, ali imel je prav. Ko sva se namreč po prstih in z vso opreznostjo približala mestu, odkoder je prihajal šum in sopihanje, sva res zagledala ogromno gorilo, ki se je solnčila. Komaj pa sva jo uzrla, je z velikim skokom in med glasnim rjoventjem izginila v bambusovo goščo. Morda naju je videla, ali pa je začutila nevarnost. Počakala sva na mestu, ker nama je bil veter ugoden in ker se tudi opica ni premaknila z mesta, kamor je skočila. Zver naju tedaj ni videla niti zavohala, pač pa je čula najine korake in smatrala, da se v njeni bližini nahaja kak vsiljenec. Napeto je poslušala v gošči kakih dvajset metrov od naju, nato pa zagnala najgroznejši krik, ki si ga človek komaj lahko predstavlja.

Gorila razsaja

Začela je z zateglim kruljenjem, ki je vsak čas postalo močnejše, dokler ni prešlo v hripavo grgranje, med katerim so se čuli votli udarci. Slišal sem sicer, da se gorila in orangutan rjoveče bijeta s pestmi ob prsi, da prestrašita vsiljenke, toda, ko sem prvič slišal te zvoke, si nisem mislil, da bi prihajali od udarcev po prsih. Kasneje pa sem stvar premislil ter prišel do zaključka, da je samo na ta način mogoče pojasniti te glasove.

Da pomiriva zver, razburjeno zaradi najine bližine, sva stala čisto mirno in zadrževala sapo, misleč, da se bo premaknila s svojega mesta. Gorila pa je ostala na mestu in le od časa do časa zaglala svoj strahoviti krik. Pri teh znakih zlobe sem se zavedal, da stojim pred nevarno zverjo in misel mi je uhajala na krepka in debela debela, ki sem jih videl zlomljena in upognjena ko leskove šibe. Mislim sem si, kaj bi se zgodilo z mojim grlom ali hrbtiščem, ako bi me objele te silne kleščice. Toda bojazljivec ne more imeti uspeha, zato sem otresel malodušne misli ter sklenil napasti zver v njeni trdnjavi. Med tem časom je gorila še vedno rjovelala in tresla drevesa v silnem srđu na možnega tekmeča.

Po vseh štirih sem lezel skozi goščo, za menoj pa je šel vodnik s sulico. Gorila naju je hitro zaslišala in se med glasnim rjoventjem odmikala vse dalje in dalje v pragozd. Po nekotikem zasledovanju mi je bilo jasno, da mora biti v tem delu gozda nekoliko goril, kajti od vseh strani se je čulo lomastenje po vejah. Prodirala sva z mojim hrabrim suličarjem skozi pragozd in sva, plazeč se po mahu, dospela do opičce z druge strani, toda v tem trenutku se mi je pod nogami zlomila trhla veja in lomast in rjoventje na vseh straneh mi je dokazal, da so me gorile zópet odkrile.

»Stari mož«

Opustil sem vso obzirnost in smelo sva tudi midva z vodnikom zalomastila v goščo za bežečimi gorilami. Kmalu sva prehodila bambusov gozd in se znašla na novi jasi. Tu pa sva ugledala velikanskega »starega moža«, brezskrbno sedečega v gosti travi. Ne glede na svarilne klice svojih tovarišev je mirno žvečil listje in bambusove mladike, ki

so glavna hrana gorile. «Stari mož» (to pomeni zamorska beseda »ngego«) se je oprl na roke in me gledal s hudobno spačenim obrazom. Trenutkoma sem se zavedel, bliskoma pomeril in poslal kroglo v gola prsa gorile. Zadel sem izborno; orjak je napravil par korakov proti meni, toda z drugo kroglo sem ga zadel do smrti. Padel je na obraz in se mirno stegnil v vsej svoji dolžini. Pri tem je glavo potegnil popolnoma med svoje ogromne in kosmate rame.

Po jasi se je razleglo nepopisno tuljenje in rjoventje. Ostali člani črede, se-stoječe iz dveh velikih in črnih samic z nekoliko mladiči razne starosti, so tekali ob robu gozda in bolestno tulili, izpod bambusovih krošenj pa so se ozirali vame hudobni in srditi črni obrazi. Od desne strani je iz gozda na jaso prikolovratil ogromen črn samec. Pozorno si je ogledal spremljevalca in mene in jadrno izginil v gozd. Njegovo staro, z globokimi brazdami preorano



MLADA GORILA
v berlinskem zoološkem vrtu

lice mi je dalo slutiti posebno zlobo in srd. Ker pa mi je bilo plena dovolj, sem ga pustil, da se je pridružil tolpni, ki se je polagoma pomirila ter jo odkurila z nevarnega mesta.

Plen

Šel sem si pogledat plen, ki je na obrazu ležal v travi. Ko sem obrnil opi-co, sem bil naravnost iznenaden nad ne ogromnimi udi. Posebno njene neso-razmerno dolge roke so pričale o groz-ni sili. Najmočnejšega atleta bi te roke raztrgale v hipu na koščke. Zaradi teh dolgih rok, ki so v primeri z njimi noge silno kratke, ima gorila svojo čudno hojo. Pri hoji se opira na roke in ne-rodno koraca. Te živali, živeče v meg-lenih gorah, izredka pridejo nižje od 2100 m nadmorske višine in so zaradi mraza poraščene z gosto in dolgo dla-ko. Samo prsa so gola in koža na njih je siva. Barva gostih kocin na laktih in ramenih je črna, spodnji del hrbta pa ima pri starih samcih širok siv pas, ostalo telo in glava pa je pri polni do-raslosti sivorjava.

Najzanimivejša posebnost te vrste gor-ri je podaljšanje grebena iz trde kože na temenu, česar doslej še ni nihče opa-zil in omenil. Doslej so omenjali podob-ne bradavičaste izrastke pri oranguta-nu kot znak spolne zrelosti pri sam-cih. Ta greben je bil na več mestih pre-rezan, kar je pripisati ugrizom drugih

samcev. Gorila je tehtala 204 kg, o nje-ni ogromni obsežnosti pa pričajo zlasti sledeči podatki: višina od grebena do stopal je znašala 161 cm, razsežnost stegnjenih rok od dlani do dlani 229 cm in prsni koš 155 cm.

Te velikanske opice ne živijo na drev-ju. Večinoma hodijo po zemlji in tudi spe v jamah na tleh, kakor smo že ome-nili. Hranijo se samo z listjem in s travo. Sadja, semen in orehov ne ljubijo, kar se da opaziti tudi na odpadkih, ki so zelo podobni konjskim in ni najti v njih nikdar semen, kakor pri odpadkih šimpanza. Gorila hodi navadno po vseh štirih; prste rok ima pri tem nazaj zavite in tal se dotika s členki. Razen člo-veka nima gorila drugih sovražnikov, pa tudi človek je ne išče često v nje-nem nepristopnem bivališču. Domačini jo tako malo poznajo, da jo smatrajo za nekako vmesno žival med medve-dom in kako vodno zverjo. Izmed tisoč domačinov pozna gorilo komaj eden, ki pa ima pred njo naravnost babjeveren strah. Ponekod jo imajo za leva.

Ko sem fotografiral svoj plen, smo gorilo odrli. Kožo in okostje sem vzel s seboj in dvanajst črncev je bilo za-poslenih s prenosom tovara. Prišedši v Kišendži sem kožo sušil in prepariral, da bi mi ne zgnila. Kadar se je sušila na solncu, se je vedno zbrala velikan-ska množica črncev in jo z zanimanjem opazovala, nič manjše pa ni bilo zapi-manje zanjo in za okostje med belci.

Berlinski kongres

(od 13. junija — 13. julija 1878)

Po padcu Plevne (dne 10. decembra 1877.) so šele ruske armade mogle pre-iti znova v ofenzivo; v naslednjih zim-skih tednih so prodirale čez zasnežene balkanske prelaze, premagale in zajele dne 9. januarja 1878 turško vojsko na južnem vznožju prelaza Šipke, zavzele 19. januarja Adrijanopolj in si s tem do-besedno odprle pot na Carigrad.

V Rusiji in v vsem slovanskem svetu je zavladalo ogromno navdušenje. Vse je smatralo, da je sedaj napočil čas, ko se uresničijo sanje stoletij, da se ruske kozaške vojske razlijo po ulicah Cari-grada, ki je bil toliko stoletij prestolnica sultana, in da se na staroslavni cerkvi svete Sofije uničijo znaki islama ter se

zopet zasveti krščanski križ. Ruska in slovanska stvar se je zdela tik pred viškom triumfa.

Ali razvoj dogodkov je krenil druga-če. Anglija, poglavitni nasprotnik Rusi-je, se je prestrašila, da bi mogla ruska sila zares dobiti v roke Carigrad z oži-nami. Zato so se pričeli v Londonu očit-no pripravljati na vojno; sprejeli so v parlamentu vojne kredite, angleška mornarica pa je dobila povelje v var-stvo angleških interesov zapeljati se skozi Dardanele proti Bosporu. In do-godki so se razpletli zelo napeto: isto-časno, ko so kozaške brigade topotale ob Marmarskem morju proti vnanjim carigradskim utrdbam, so z velikih an-

gleških bojnih ladij preteče gledale cevi dolgih mornariških topov. Se malo in tu bi se imela vneti nova vojna.

Rusija pa se ni čutila dovolj močna, da bi stvar tirala do skrajnosti in je pričela s Turčijo mirovna pogajanja, nakar se je sklenil preliminarni mir o San Stefanu (3. marca 1878.), po katerem se je turško ozemlje na Balkanu in v Kavkaziji temeljito skrčilo, ali ožine s Carigradom so ji seveda ostale.

Ko so se objavile določbe sanstefanske mirovne pogodbe, je nastalo v Angliji veliko nezadovoljstvo, prav tako pa tudi v Avstro-Ogrski. V Londonu so se prestrašili, ko so uvideli, da se je ruska varovanka novoustanovljena Bolgarija primaknila prav v neposredno bližino ožin in Egejskega morja, na drugi strani pa da se je ruska posest v Transkavkaziji na račun Turčije zelo izdatno razširila, kar bi moglo rusko moč v kratkem dovesti do zaliva pri Aleksandretti na Levantsko morje. Na Angleškem se je pričela silna propaganda zoper sanstefanske določbe, vlado je prevzelo novo ministrstvo z bojevitejšim vnanjim ministrom Salisbury, in se pričelo neprikrito pripravljati na vojno; da se prepreči oborožen konflikt, je zahtevala Anglija, da Rusija pristane na evropski kongres, na katerem naj se določbe sanstefanskega miru revidirajo. Na tihem pa se je pogajala tudi s Turčijo in dosegla, da ji je ta prepustila otok Ciper, da na njem pripravi pomorsko bazo za obrambo proti Turkom.

Avstro-Ogrska se je postavila popolnoma na angleško stran. Zakaj sanstefanski mir je vzbudil na Dunaju in v Pešti tako ogorčenje kot v Londonu. Osnovni princip avstrijske politike na Balkanu je bil, za vsako ceno si pustiti odprto pot za ekspanzijo proti Solunu in preprečiti, da bi se na ta stran razširil ruski vpliv, dalje pa brezno gojino vztrajati na stališču, da se na Balkanskem polotoku po nobeni ceni ne sme ustanoviti velika ali sploh večja skupna slovanska država. To stališče je Avstro-Ogrska dve leti poprej odkrito postavila napram Rusiji s pristavkom, da more pripustiti kvečjemu, da se osnuje na polotoku večje število manjših državic. Sanstefanski mir pa je ustvaril veliko Bolgarijo in ji prisodil tudi vso Makedonijo, kar je pomenilo, da sta bistveno prizadeti obe osnovni smernici avstrijske politike. Zato je tudi Avstro-Ogrska sodelovala z Anglijo v

zahtevali po reviziji sanstefanskega miru, ki naj se izvrši na kongresu evropskih držav.

Rusija, ki je smatrala, da je bila že s sanstefanskim mirom popustljiva napram Turčiji in Angliji, spočetka ni kazala nikakega nagnjenja, da bi ugodila angleškim ter avstrijskim zahtevam. Tako se je položaj ostril vedno bolj in bila je podoba, da se bo zaradi dedščine po bolnem možu v Carigradu zares vnela evropska vojna.

Ali situacija je postajala za Rusijo ipak kočljiva. Zakaj tudi Nemčija je kazala vedno več simpatij za avstrijske in angleške zahteve, dasi se je Bismarck v formalnem pogledu trudil obdržati se v vlogi objektivnega ali celo Rusiji prijaznega nevtralcu. Vojna se je tedaj petrograjski vladi zdela ipak preriskantna, saj bi se ji bilo treba boriti z neenakomočnimi silami, zato je naposled pristala na evropski kongres, na katerem naj se izvede revizija sanstefanske mirovne pogodbe. Za mesto kongresa se je izbrala prestolnica Nemčije, ki je igrala na zunaj vlogo nekakega nevtralnega posredovalca. Tako so se pričetkom poletja 1878. sestali v Berlinu diplomati vodilnih in prizadetih evropskih držav.

Na osnovi gornjih podatkov o predzgodovini berlinskega kongresa je že razvidno kakšni so morali biti rezultati njegovega dela. Pomenijo revizijo sanstefanskega mirovnega dogovora v korist Turčije v toliko, v kolikor so se z njo zaščitili »interesi« Anglije in Avstro-Ogrske.

Predvsem se je velika Bolgarska temeljito skrčila. Da se Avstriji ohrani ekspanzivno možnost proti Solunu, se je vsa Makedonija izločila iz nje in prepustila še nadalje Turčiji brez vsakršnih omejitev. Dalje se je od Bolgarije ločil ves južni del in se organizirala iz njega posebna dežela pod imenom Vzhodna Rumelija, ki je ostala pod direktno sultanovo politično in vojaško oblastjo, a z upravno avtonomijo; na čelu se postavi krščanski guverner, ki ga bo imenoval sultan, a s pristankom velesil, na pet let. Turčija more imeti v njej svojo vojsko in utrditi meje.

Ostala je Bolgarska v preostalem delu sanstefanske Velike Bolgarije kot nova država, toda pod sultanovo nadoblastjo. Država dobi popolno samoupravo s svojo vojsko; vladarja si voli sama, a poraja ga potrdi s pristankom velesil. Posebne določbe so regulirale

pravne, verske in materialne odnošaje v novi Bolgarski, v kolikor so se tikali Turčije in ostalih držav ter novo nastalega političnega stanja.

Za neznančno ozemlje se je skrčila Bolgarija tudi na zapadu. Tu je bilo dolgo komplicirano vprašanje razmejitve s Srbijo, v stremljenju, da si drži odprto pot proti Solunu, je Avstro-Ogrska zagovarjala interese Srbije, toda le v toliki meri, v kolikor so se mogli saturirati na račun Bolgarske, ki jo je seveda zagovarjala Rusija. Zato so se vršila pogajanja in polemike takorekoč za vsako vas v ozemlju med Sofijo, Nišem in Vranjem in se naposled zaključila s kompromisom. Razen Niša in Leskovca, ki ju je prisodil že sanstefanski mir, je dobila Srbija sedaj tudi Pirot — gornji tok Nišave je ostal bolgarski, in pa Vranje, s čimer je Srbiji ostala prosta pot proti Skoplju.

Črna gora je dobila v bistvu isto ozemlje, kakor ga ji je prisodil že sanstefanski mir; razširila se je močno proti vzhodu in jugu, kjer je dobila Podgorico. Dobila je tudi dostojno do morja s tem, da so ji pridelili luko Bar; Ulcinj z ozemljem do dolnje Bojane je ostal turški in ga je dobila Črna gora šele nekaj let pozneje v zameno za Plav-Gusinje, ki so ga Albanci branili z orožjem. Avstrija pa je dobila Špič in ga pridružila Dalmaciji.

Naposled je dobila Avstro-Ogrska veliko koncesijo; Bosna in Hercegovina se ji je prepustila v okupacijo. Da se ji zagigura varnost uprave v Bosni, je dobila Avstrija vrh tega pravico vojaške okupacije v Novopazarskem sandžaku,

uprava pa je tu ostala turška; s tem je hotela Avstro-Ogrska potisniti klin med Črno goro in Srbijo.

Rumunija je odstopila Rusiji Besarabijo, zato pa je dobila dunavsko ustje in večino Dobrudže, kakor je bilo določeno že na sanstefanskem miru.

Srbiji, Črni gori in Rumuniji se je še enkrat priznala nezavisnost. Rusija se je odrekla večini osvojenega ozemlja v Kavkaziji odnosno Armeniji, obdržala pa je Batum, Anglija pa Ciper.

V celoti je tedaj velika razlika med politično karto Balkanskega polotoka, kakor jo je začrtal sanstefanski mir in stanjem kakor ga je ustvaril berlinski kongres. Ruski poraz je bil znaten in zakrivili sta ga razen Anglije Avstro-Ogrska in Nemčija, ki bi mogli pač drugačno hvaležnost izkazati Rusiji, saj je ta l. 1849. rešila Avstrijo, l. 1870.-71. pa pripomogla Nemčiji do zmage, ker je v njeni vojni s Francijo ostala nevtralna. Ko se je dne 13. junija podpisal protokol končnega zaključka na berlinskem kongresu, je zavladovalo v Rusiji ogromno ogorčenje, zakaj velike žrtve so ostale v veliki meri brez uspeha.

Z berlinskim kongresom se je pričel odnosno pokazal antagonizem med Srbi in Bolgari, Avstrija je pričela svojo kolonialno politiko na Balkanu, ki je prinesla toliko zla, in Turčija je ostala še za nekaj desetletij v Evropi v večji meri, nego bi ji dovoljevala njena notranja slabost.

Berlinski kongres so podpisale: Nemčija, Avstro-Ogrska, Francija, Anglija, Italija, Rusija in Turčija.

Douglas Fairbanks

Pred tedni smo naše čitatelje seznanili z veliko poljsko filmsko igralko in tragedko Polo Negri. Danes naj izpregovorimo besedo, dve o filmskem igralcu, ki si je v poslednjih letih pridobil med našim občinstvom toliko simpatij, da ga v tem pogledu prekaša pač redko kateri junak s platna. Besedo naj ima Douglas Fairbanks sam:

Rodil sem se 23. maja 1884 v Denversu, v šolo pa sem šel l. 1889. Kar je bilo vmes, širše javnosti ne bo zanimalo in tudi ni važno za moj življenjepis. V šoli sem se na prvi pogled zaljubil v učiteljico Mis Quinerjevo in sem na tistem sklenil, da se poročim z njo — motil me je le njen lornjon. Ko sem čez nekaj let prestopil v drugo šolo, se je moja ljubezen že ohladila. Matematika

je bila moja slaba stran, nad vse pa sem ljubil klasike. S štirinajstim letom sem že znal na pamet tirade Hamleta in Othela.

Prvič na deskah

Za gledališče sem se jel ogrevati že v zgodnjih letih. Šestnajst let mi je bilo, ko sem prvič nastopil v komadu »The

Man from the Mountains« v vlogi starega rudarja Johna Wilsona. Prireditve je bila intimna, samo za povabljene goste, za rodbine in starše igralcev, ki so bili po večini mojih let. Moja maska je bila sijajna, so mi pravili potem, z ogljem in bombažem sem si preuredil lice, da je bilo videti vsaj za pol stoletja sta-

vlogi Laerta v Hamletu, je obolel in v zadregi je postavil mene na njegovo mesto. Kako sem bil vesel, vam ne morem povedati. Ali ko sem stopil na oder, je bilo konec moje samozavesti: pozabil sem bil besedilo in sem strašno jecljal. Kritika je bila seveda porazna. Za nekaj časa sem bil ozdravljen.



DOUGLAS FAIRBANKS in MARY PICKFORDOVA v Londonu

rejše. Pozabil sem le na eno: nataktniti si dolge hlače... Smeha je bilo kakovak dovolj.

Ko sem imel sedemnajst let, sem s starši odšel v Newyork v Harvardsko šolo. Tam sem pa ostal le štiri mesece. Imel sem srečo: seznanil sem se s Frederickom Wardejem, enim izmed največjih tedanjih umetnikov, in od tega znanja je imela biti odvisna moja bodočnost. Ob vsaki priliki sem mu deklamiral Shakespearea in Warde se je tako navdušil za mojo »umetnost«, da me je sklenil poskusiti v svojem ansamblu. Prilika se mu je kmalu ponudila. Igralec, ki bi bil moral nastopiti v

V Newyorku sem imel dva prijatelja, Johna Beardslaya in Charlesa Owena, s katerima sem se lepega dne dogovoril, da jo mahnejo čez lužo pogledat, kaj dela Evropa. Ali odkod vzeti denar za prevoz? Zložili smo 150 dolarjev, kar pa nikakor ni zadoščalo. Sklenili smo torej, da si z delom na ladji zaslužimo vožnjo. Vse nam je šlo po sreči in na krovu smo bili kmalu z vso posadko najboljši prijatelji. Bilo je tudi zabavno. Mornarji so prirejali razna »sportna« tekmovanja, kakor n. pr. v pljuvanju. Tam sem jaz odnesel prvenstvo.

Dvanajst dni je trajal prevoz in nekega lepega pomladnega jutra 1901 sem se zbudil v Southamptonu. Tam pa nisem ostal dolgo, le nekaj tednov, da sem si prislužil denarja za vožnjo v Pariz. Kako je bilo v Parizu? Ne vprašajte; bil sem presrečen, čeprav sem moral trdo delati, da sem se preživel. Pariz je čudovito mesto in ko sem se odpravil nazaj v Ameriko, sem za trdno sklenil, da se o prvi priliki vrnem.

Ko sem bil doma, sem vnovič poskusil na deskah. S precejšnjim uspehom sem nekaj mesecev nastopal v »Mrs Jack«, potem sem se pa sprl z ravnateljem in znova se je začelo vagabundiranje.

Pa to vas najbrže ne bo kaj zanimalo. Povem naj vam le, da sem se skital med Newyorkom in Chicagom, časih brez beliča, časih denarja na pretek, privatiziral, igral, triumfiral in tudi ne, a resnici na ljubo moram povedati, da sem doživljal vedno več uspehov, čim delj sem nastopal. Tako je šlo tja do konca l. 1914.

Prvič pred kamero

Filma mi je bilo do tedaj kaj malo mar. V kino nisem hodil, me ni zanimalo, pa tudi nisem imel časa za take stvari. V ostale sem bil trdno uverjen, da je film zgolj igračka, muha enodnevnica, ki je prej ali slej obsojena na smrt. Popolnoma sem pa izpremenil svoje nazore, ko sem videl veliki film Davida Warka Griffitha »The Birth of a Nation«. Ta film mi je odprl oči in v duhu sem mahoma zazrl veliko bodočnost živih slik in sijajne perspektive, ki se odpirajo vsem, ki bodo pravočasno znali izrabiti priliko.

Moj prvi film je doživel izredno čast, da ga je vrtel sam D. W. Griffith. Naslov mu je bil »The Lamb« in javnost ga je sprejela z velikim navdušenjem. Junaško-komična zgodba, docela v slogu kesnejšega »Zorra«, seveda dokaj primitivnejša in brez prave umetniške ambicije. Jaz ž njo nisem bil zadovoljen.

V septembru 1915 sem nastopil v svojem drugem filmu »Dougle Trouble«, prirejenem po rokopisu Anite Loosove. Tudi njemu je publika aplavdirala. Snel sem ga sedem tednov, vsega v Hollywoodu.

Ko sem v Newyorku pripravljaj svoj tretji film »His Picture in The Paper«, sem dobil poziv od impresarija Shuber-

ta, naj se vrnem h gledališču. Toda bil sem s pogodbo vezan na družbo Tri-angle in sem moral laskavo ponudbo odkloniti.

Pomladi l. 1916. smo snemali film »The Habit of the Happiness«, prijetno humoristično fantazijo v 6. dejanjih. Moja partnerica je bila Constance Talmadgeova. Režiser je našel pet štativstov-velikanov, ki so imeli nalogo, da me preboksajo in temeljito premikastijo, seveda ne zares, nego le za operaterja. Toda oni menda niso prav razumeli in so me začeli obdelavati po vseh pravih poklicnih rokoborcev in boksarjev — v največje veselje režiserja Allana Dwana. Ko sem videl, da mi gre za kožo, sem se opogumil še jaz — in v nekaterih minutah so pregoreče igralce morali odpremiti v bolnico, na stroške filmske družbe seveda. Takrat je Dwana minil smeh.

Fairbanks si osnuje lastno družbo

Prvega februarja 1917 sem s svojima bratoma Johnom in Robertom osnoval svojo lastno družbo in sem jo krstil na ime Douglas Fairbanks Corporation. Toda ostalo je le pri imenu, zakaj takoj, ko je bila družba osnovana, sem dobil od družbe Famous Players Lasky ponudbo, naj sklenem ž njo dveleten kontrakt s tedensko plačo 10.000 dolarjev, pri čemer mi je bila zagotovljena popolna svoboda pri izbiri operaterjev, igralcev, režiserjev in scenarij. Sprejel sem. Bilo mi je takrat 33 let.

Ko sem se prvi dan pojavil v novem studiju, sem naletel na svetovnega boksarskega prvaka Kida MacCoya. Pod pretvezo, da bi rad nekoliko treniral ž njim, sem mu kakor bi trenil izbil dva zoba. Nekoliko v stran je Cecil B. de Mille vrtil neki prizor. Pokraj njega je stal Bennie Zeidmann, publicity-man (mož, čigar izključna naloga je skrbeti za reklamo) Millove filmske družbe. Pograbil sem ga zadaž za hlače, ga vlek do basena in ga kakor kamen zalučal v vodo. Ker se je režiser Joseph Hennebry na ves glas smejal Bennievi nesreči, sem pograbil še njega in ga vrigel v basen. Ista usoda je doletela še dvoje, troje njegovih tovarišev, tako da sem bil kmalu sam v studiu. Videč, da ni nikogar več, ki bi ga možel »okopati«, sem skočil še sam v vodo in pomagal spraviti neprostovoljne kopalce na su-

ho. Hennabery je pozneje pripovedoval, da takrat pri družbi Famous Players Lasky ni bilo slabše vzgojenega človeka od mene. Zaradi mojih »neokusnih« šal, — kakor so jih imenovali — so se me vsi ogibali, kakor kuge.

Seveda sta mi Bennie Zeidmann in Hennabery že davno oprostila.

Med trinajstimi filmi, ki sem jih vrtel v l. 1917. do 1919. za »Paramount«, je morda najboljši »A Modern Musketeer«, kjer pa sam nisem nastopil. Malo preden sem ga začel snemati, sem dovršil s Charliejem Chaplinom in Mary Pickfordovo veliko turnejo križem Zedinjenih držav: prodajali smo bone ameriškega vojnega posojila.

Med ostalimi filmi te dobe, bom navedem le nekatere: »The Man from Painted Post«, ki ga je režiral Joseph Hennabery, »Dawn to Earth«, »Reaching for the Moon« (Douglas na luni), »Headin's South«, »Say Young Fellow« in drugi. Kaj posebnega ni bil nobeden.

»United Artist's«

Kontrakt, ki me je vezal s Paramountom, je potekel 26. februarja 1919. Sklenil sem, da ga ne obnovim več. — Pogodba Mary Pickfordove z isto družbo je takisto ugasnila koncem februarja 1919. In tako mi je prišlo na um, da bi združil v eni družbi pet največjih in najslovitejših filmskih igralcev.

Ko sem vprašal Charlieja Chaplina, je takoj pristal, le z omejitvijo, da ne more začeti delati za to družbo pred novembrom 1922. Dotlej ga je namreč vezala pogodba na »First National«. William Hart je ponudbo tudi sprejel, a se je pozneje skesal, češ da si ne upa tvegati svojih bornih prihrankov. David Wark Griffith pa se je na vprašanje novinarjev, ki so ga intervjuvali glede te zadeve, izjavil tako:le

»Glavni smoter naše nove organizacije je zaščita ameriške publike. Kadar koli se naši javnosti zahoče dobrega filma, ji izposojevalnice vsilijo še kak »kič«, ki bi ga sicer nikdar ne spravile v promet. Posetniki kina, ki žele videti svojega ljubljenca, morajo poleg glavnega filma vzeti v kup še pet ali šest aktov druge drame, ki jih čisto nič ne zanima. Mi bomo ravnali drugače; izdelovali bomo filme, ki bodo izpolnili ves večer. Naš namen ni služiti denar, naš namen je producirati dobre filme, s katerim utegnemo sicer imeti deficit,

ki pa bodo občinstvu ugajali. Naše edino plačilo bo slava in napredek, ki ga bomo dosegli v filmski umetnosti. Na podlagi metod, ki so nam jih diktirale družbe, za katere smo doslej delali, smo se vendar morali ravnati po »modernem sistemu«, t. j. tistem sistemu, ki zahteva, da se filmi končajo na moč srečno in se junak v poslednjem aktu, potem ko je izplačal hudobneža, lepo objame s svojo drago. Zakaj? Ker filmi



Fairbanks v profilu

tega žanra več nesejo. Naš smoter je sodelovati lojalno in nepristransko z izposojevalnicami in upoštevati želje občinstva. Naša družba ni ekskluzivna, v svojo sredo bomo po malem sprejeli tudi druge umetnike, ki žele delati po našem programu. Mi smo »leaderji«, mi smo storili prvi korak, ostali nam bodo sledili.«

V marcu 1919 je »Big 4« (Velika Četvorica) podpisala kontrakt, s katerim smo se Chaplin, Griffith, Pickfordova in jaz obvezali, da izvršimo po 9 filmov. Izgovorili smo si po 10.000 dolarjev tedenske plače in primeren odstotek čistega dobička.

Prvi film, ki sem ga vrtel za »United Artist's«, je bil »His Majesty the American« v inscenaciji Josepha Hennaberyja. To je bilo v juliju, avgustu in

septembru 1919. Baš takrat sem se ločil od svoje prve žene.

Z Mary Pickfordovo, svojo drugo ženo, sem se seznanil že pred leti pri filmu. Poročila sva se spomladi l. 1920. Na večer po poroki so me prijatelji pregovorili, da sem omočil ustnice v šampanjcu. To je bil dogodek; zakaj drugače pijem samo vodo.

Prvo večje delo, ne samo za »United Artist's« nego vobče v moji filmski karjeri, je bilo »Znamenje Zorra« (The Mark of Zorro). Scenarij, ki je bil prirejen po zgodbi Johnstona Mac Culleya, priobčen v »All Story Weekly Magazine« pod naslovom »The Curse of Capistrano«, je vprizoril Fred Niblo. Drama je pač dovolj znana vsem čitateljem, ki količkaj posečajo kinematografe.

Uspeh, ki sem ga doživel z »Zorrom«, me je vzpodbudil, da sem se lotil »Treh mušketirjev« Aleksandra Dumasa. Scenarij je priredil Edward Knoblock s sodelovanjem Kennetha Davenporta, Lotte Woodsove in mene, v glavnih vlogah so bili zaposleni de Brulier (Richelieu), Marguerite de la Motte, Barbara La Marr (Milady), Leon Bary, George Siegmann in Eugene Pallette (Athos, Porthos in Aramis), jaz sem pa glumil d'Artagnana. Nekega dne, ko sem baš snemal prve prizore tega filma, sem dobil od Hansa Sarnowa po nalogu hamburške Norddeutsche Bank ponudbo, da kupim razkošno jahto »Meteor V«, ki jo je dal Viljem II. zgraditi malo pred izbruhom svetovne vojne, češ da bi mi jahta utegnila dobro služiti pri kakem filmu, pa tudi za privatna potovanja. Sarnow je za jahto zahteval 170.000 dolarjev. Odgovoril sem mu, da je moj ribnik v Beverly Hillsu širok jedva 50 čevljev in da zato ne vem, kaj naj počnem z jahto, ki meri 120 čevljev...

Fairbanksovi novejši filmi

»Robin Hood« me je mikal že v rani mladosti. Kot desetleten paglavec sem se že igral s svojimi tovariši »Robina Hooda« z loki in pušicami, ki smo si jih sami napravili. Ko sem se vrnil s svojega potovanja po Evropi (1921), sem nemudoma začel razmišljati, kako bi romantično zgodbo prenesel v film.

Stvar ni bila lahka. Kje naj dobim v Kaliforniji kak fevdalni grad? Ali naj mar zaradi tega z vsem ansamblom odpotujem v Evropo? Ne! Dekore velja zgraditi v Hollywoodu!

In smo jih zgradili v Hollywoodu, kjer so se kmalu jeli vzpenjati mesto Nottingham, kakršno je bilo v 12. stoletju, grad Richarda Levosrčnega, palestinsko mestece, Sherwoodski gozd itd. Dr. Woods pa je jel študirati zgodovino. Angažiranih je bilo 22 ekspertov, tehnikov, profesorjev zgodovine, ki so polnih pet mesecev stikali za podatki o življenju na dvoru Riharda Levosrčnega, o križarskih vojnah in o viteških turnirjih. Naročili smo 146 zvezkov zgodovinskih razprav in ko je teh bilo premalo, še sto... Osnovali smo posebno knjižnico, knjižnico »Robin Hood«, naročili iz vseh delov sveta na tisoče gravur in slik kostumov, pohištva, gradov, turnirjev, križarskih vojn... Bili smo temeljiti.

Takrat sem vse dneve preživel v biblioteki, študiral knjige in mislil na igralce, ki naj jih angažiram. In sem najprej našel Riharda Levosrčnega, to se pravi Wallacea Beeryja, ki je prvi mah vzbudil mojo pozornost. Angažiral sem ga na mestu, čeprav se je s snemanjem pričelo šele več mesecev kasneje. S plačo je bil Beery menda zadovoljen.

Štirinajstega avgusta 1922 je bil film dovršen.

Še preden so v kinih začeli s predvajanjem »Robina Hooda«, sem se v juniju lotil snemanja svojega največjega in po moji sodbi najpopolnejšega dela »Bagdadskega tatu« (The Thief of Bagdad). Scenarij smo napisali skupno z Edwardom Knoblockom, Lotto Woodsovo in Kennethom Davenportom. Zgodba je bila pravljica in čarovništvo je v njej igralo veliko vlogo. Višek produkcije pa sta tvorila čarobna preproga in ključ sreče.

Med mnogoštevilnimi igralci, ki sem jih angažiral za »Bagdadskega tatu«, je bil tudi neki črncelikan, ki sem mu poveril vlogo čuvarja sultanove palače. Ta črncelikan mi je zadajal težke brige. Ker rjava barva njegove kože ni bila dovolj fotogenična, so ga morali temno šminkati, toda fotograf Arthur Edeson še vedno ni bil zadovoljen: ene šminke so bile preveč bleščeče, druge promedle. Poskusili so s firnežem in lakom in operater je bil zadovoljen. Ni bil pa zadovoljen črncelikan, ki je že po nekaj trenotkih začel tuliti, da ga koža žge. Naravno: firnež se je prilepil na kožo in je zadela vse luknjice. Kakor blazen je tekal okrog studia in je slednjič kar oblečen skočil v basén, toda niti voda

niti milo nista mogla odstraniti firneža. Morali so ga drgniti s krtačo in z bencinom, kar ga je strašno bolelo. Kako ga je bilo treba drugi dan prositi, da se je dal namazati s svinčnim minijem!

Vsi orientalski v Los Angelesu, ki so v listih čitali, da pripravljam »Bagdadskega tatu«, so prišli v naš studio prosit, da jih namestim. Prihajali so Japonci, Indijke, Kitajke in Arabci in imel sem mnogo posla, da sem si izbral primerne tipe.

Celotni troški za dekor »Bagdadskega tatu« so dosegli vsoto blizu četrtilijona dolarjev. Bagdad je bil zgrajen neposredno za starimi dekorji Robina Hooda; stavba Bagdada je bila visoka 110 čevljev (33 in pol m), tako da je znatno presegala grad v »Robinu Hoodu«.

Film je vprizoril Raoul Walsh, eden izmed najodličnejših hollywoodskih režiserjev. Svojo karijero je začel pred dvanajstim leti v šoli D. W. Griffitha. Prve filme (»The Lamb« in dr.) sem tudi jaz sam snemal v studiu R. Walsha, ki je moj stari prijatelj.

»Bagdadski tat« je po vsem svetu doživel triumfalen sprejem.

»Don X, Zorrov sin«

Po »Bagdadskem tatu« sem s svojo ženo Mary odpotoval na počitnice v Pariz in druga evropska glavna mesta,

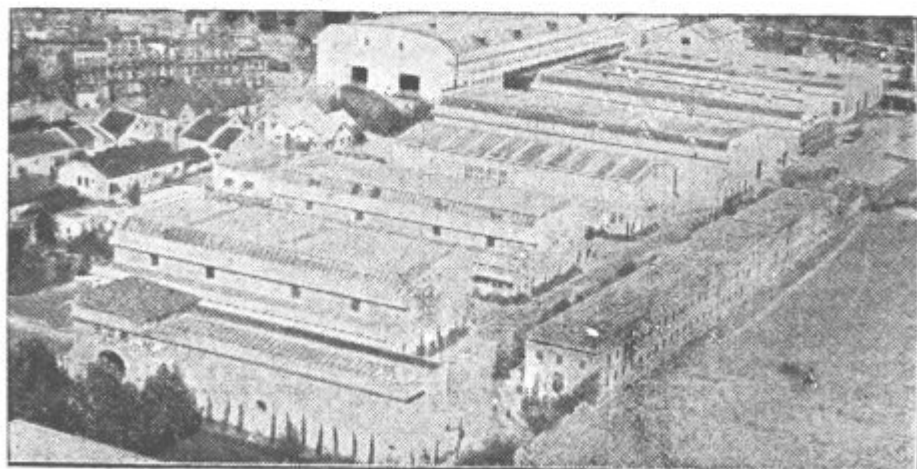
nakar sem se lotil filma, ki je bil po vsebini in inscenaciji docela različen od pravljičev v slogu »Tisoč in ene noči«. Bil je to film »Don X, Zorrov sin«, nadaljevanje »Zorra«. »Znamenje Zorra« se odigrava v Kaliforniji 19. stoletja, torišče »Dona X.« pa je slikovita Španija. Rokopis za film je napisal Jack Cunningham, režijo je pa vodil Donald Crisp.

Ce hočem biti iskren, moram priznati, da me »Zorrov sin« ni popolnoma zadovoljil. Tudi nisem imel namena, da ga uprizorim; v to so me prisilili prijatelji in občinstvo, ki so me neprestano bombardirali z vprašanji, kdaj bo izšlo nadaljevanje »Zorra«. Prisiljena reč pa, kakor znano, nikdar ni posebno dobra.

Predzadnje moje delo je »Črni pirat«, junaška zgodba iz pomorskega življenja. Najzanimivejše na njem je, da sem ga izdelal v naravnih barvah, po lastnem patentu »Technicolor«. Mislim, da se mi je stvar posrečila.

In kaj naj povem o svojem poslednjem filmu »The Gaucho«? V Evropi ga doslej — kolikor se spominjam — še niso predvajali; zato bi za enkrat rajši o njem ne govoril, da ne doživim očitka, da delam sam zase reklamo.

In o svojih načrtih v bližnji bodočnosti? Tudi tega vam ta trenutek ne vem povedati, iz enostavnega razloga, ker sedaj-le ne mislim na drugo kakor na — malce oddiha.



HOLLYWOOD, filmsko predmestje Los Angelesa v U. S. A.

R. B.

Ob Sueškem prekopu

Pokojna vožnja po morju. Rahlo dihanje od vala do vala. Živeče jadrnice, galebi, so povedle našo uciljeno «Oceano» do Port Saída. Te visokomorske živali spadajo vendarle med najbolj občudovanja vredne ustanovitve narave. Njih drseči polet je popolnost sama.



Dve zalivski roki se oklepata nežno pristanišča, kakor da ga varujeta. «Oko Egipta» pravijo domačini, kadar govore o Port Saídu. Nasproti «Oceane» opravljajo čete nagih rjavih ljudi, očrnelih od oglja, z vpitjem in hrupnim veseljem težko delo, da bi napolnile telo nekega angleškega parnika s premogom. Ko opazijo zastave «Oceane», zavpijejo viharno: «Hura Nemci, hura Nemci!» Mahajo navdušeno z rokami, dokler jih ne prežene paznik s psovkami na delo. Colni nas obkrožajo. Gole postave se potapljaajo za denarjem, ki ga mečejo Evropci smeje s krova. Eden rjavih potapljačev ima velikansko postavo. Skoro človek-dvoživka; plava, z osvojenimi kovanci v ustih, pod ladijskim trupom.

Pred nami široko ustje Sueškega prekopa. Mnogo parnikov, med njimi nekaj takšnih, ki se vračajo iz vzhodne Azije. Za sedaj je prekopu določeno, da sprejema vse. Na pomolu, ki se steza daleč v morje, stoji kolosalni kip Lessepsa, ki je s prekopom ločil Azijo od Afrike. Premočrtni Sueški prekop, ki prerezuje puščavo v njeni sredini, je orjaško delo človeških rok. Čutiš, da je človek tukaj ustvarjal prav v božanskem smislu.

Potem gledaš iz vlaka, ki te je odpeljal iz Port Saída, kakor iz poltemne sobe v presvetlo obžarjeno pokrajino. Prekop, dolg 160 km, je na mnogih me-

stih tako ozek, da se mora vedno ena ladja ustaviti, če hoče druga mimo. Pri Izmailiji, priljubljenemu kopališču Kaircev, zapusti železnica prekop in zavije naravnost v puščavo.

Puščava

Čudno, kakšno enoto tvori ta dežela! Ljudje in peščene planjave, rjavi šotori, počivajoči beduini in jastrebi, velblodi in tovari, ki jih velblodi prenašajo — vse je enota. Planjave vsepovsod, daleke planjave, široke. Zrak, ki tu pihlja, vzbuja mogočno domišljijo. Čar neizmernega se pričinja. Mehke so vse oblike. To so od vetra stvorjene oblike, kakor pregiba veter oceanske valove. Zato pripadata puščava in ocean svetovju nesmrtnega.

Rjavi šotori, ki jih opaziš tu pa tam iz vlaka, to je vsa domovina beduinov. «Na krajih, kjer so takšni šotori, je v bližini vedno kakšen vir, kakšna paša,» pojasnjuje po evropsko oblečen Egipčan, ki si želi hitrega poegiptenja svoje dežele. Sovraži Angleže strastno. «In kako lepi so pri nas ljudje,» pravi in pokaže na tabornike vzdolž proge. To so velike postave in mnogo izrazitih obrazov je med njimi. Seveda se često vprašaš, če je za mnogokrat krasnim arabskim čelom tudi vsaj približno enakovredna razumnost. Ni bil Sokrates zaman najrjši med Grki. Pa tega ne povemo, da ne bi razžalili našega prijatelja Egipčana.

Čudovita je prozornost ozračja. Odsev peska pomnožuje vso igro barv. Najprvo se pojavljajo na obzorju vijoličasti pasovi. Potem sinje v vseh odtenkih. Potem motno lilasta proga. Potem svetlovijoličasta, potem oranžno rdeča. Pa že naslednji pas je žolt, pomešan z belino. Naša mavrica ni nič proti temu. V daljavi, čudno osvetljena in nadnaravno velika, se plazi dolga karavana neslišno proti daleki oazi v notranjost puščave.

Ko se mračí, izginejo vsi ostrí obrisi. Puščava, ki je sedaj kakor valovito morje peska, sega preko vseh obzorij. Na obzorju mehak, nedoločen pas. Nenadoma, brez prehoda, je padla noč. Neverjetno visoko, mnogo višje nego

sem videl kdaj prej, se leskečejo zvezde, kakor pravkar prižgane luči. Mesec in Venera obvladujeta nebo. Še kratka ura in Kairo nas sprejme. Moderne velikomestne ceste, električna luč, avtomobili, hrup, cestne železnice.

Kairo

Kakšna nenavadna zmes Vzhloda in Zapada je ta Kairo! Največje afriško mesto, nad milijon prebivalcev. S svojim dobrotnim sojem pokriva tu solnce vijugaste ulice in umazane luknje, kupole in minarete, velikomestne ceste in razpadle grobove, čiste in ušive ljudi vseh odtenkov; avtomobile, osle, kamele, ekvipaže. Najdaljnja preteklost in moderno življenje si podajata tu roke.

Na zapadu Kaira, najbliže Nilu, so na evropski način zgrajeni predeli mesta. Neka vrsta laži-Pariza, Pariz vzhodnjštva. Opera, gledališče, kinematografi, filmi francoskega in ameriškega izvora. Široki bulvari, bahave zgradbe, razkošni hoteli, shajališče internacionalnega sveta, eleganca in luksus, promet kakor v vsakem evropskem vele mestu. Samo da prevladujeta rdeči tarbuš moških in črni pajčolan žensk. Angleški element se kaže na cesti mnogo manj nego v Jeruzalemu. Tu in tam vidiš angleške vojake, večinoma v dveh. Angleško vojaštvo je nameščeno v citadeli, ki obvladuje s svojimi topovi mesto. Sramoto tega položaja čuti Egipčan prav dobro in intelektualna plast zahteva čim dalje odločneje pravico samoodločbe. Toda je Egipčan danes že zmožen lastne uprave? Tega vprašanja ne more odgovoriti niti intelektualni Egipčan s sigurnostjo. Upa v bodočnost in seje med tem sovraštvo proti Angleški, modernemu faraonu. Toda Egipt leži ob Sueškem prekopu in tega potrebuje Anglija.

Skozi oglušljivi hrup tega mesta zveni samosvoja nota, če se drzneš v tajinstvene ulice in kote, v staro mesto, kjer ima tudi nečednost svoj sedež. Na vsakem koraku se ti lahko zgodi, da se ti približa kakšen rjavec in ti zašepče v uho nekaj o «arabskih zabavah», o arabskih golih plesih. Toda to te vedno razočara. Plesalke so po naših pojmih večinoma grde, se cedijo masti in se krmijo s slaščicami, da bi dosegle zaželjeno debelost. Tako zvani trebušni ples je neestetičen in dolgočasen. V mnogih beznicah se vdajajo hašišu. Z

osteklenelimi pogledi sedijo kadilci ob stenah, sladkoben duh napolnjuje ozračje in polagoma popadajo kadilci s klopi.

Ozke ulice so polne kričečih, pretepajočih se otrok, ki si vtikajo prste v nos, in so zasedene s trgujočimi ali spešimi ljudmi ali s takšnimi, ki sedijo pri kavi. Stolpasti pomoli haremov, ki zavzemajo gornja nadstropja, se preko ceste skoraj dotikajo. Tu prebivajo za izrezljanimi lesenimi omrežji muslimanske ženske, ki jim obraza razen moža in očeta ne sme videti noben drugi moški. Prerok je dovolil svojim vernikom sicer štiri žene — pa ker so časi dragi, boš komaj našel moža s štirimi ženami... Vsak pocestni prodajalec ima svoj izvorni klic. Vodar, ki ropoče neprestano z medenimi skledami in razpečuje sumljivo tekočino iz posode iz kozje kože, prodajalec kruha, prodajalec sladkorja prav tako kakor prodaja-



lec zelenjave. V mesnicah visi meso, ovito v umazane cunjice in oblegovano po oblakih muh. Vmes dirkajo velblodji, stopajo jezdeci na osle, in zastrte, molčeče ženske nosijo s težkim dihanjem, toda ponosno breme nadepolnega teleasa, polnagega dojenčka na ramah. Nad vsem tem leži neprestan hrup, soparica ljudi, živali, smeti in kuhinjske pare.

Kakor spev iz «Tisoč in ene noči», z vsem orientalskim čarom, pa ti zazveni v uho, če pogledaš s citadele na morje hiš pod sabo. Kairo ima več mošej nego

Knj. cerkva in mnoge med njimi so pravi cveti izlamske kulture. Pogled ti gre proti Heliopolisu, severnemu predmestju Kaira, z njegovo krasno hotelsko palačo v mavriškem slogu. Tu, ob robu puščave, je vzraslo na tleh starega Heliopolisa novo mesto. In ker leži novi Heliopolis nekaj višje nego Kairo, je zrak čistejši in krepkejši. Belgijska družba, ki finansira podjetje, upa na visok procvit v bodočnosti. Vprašanje je samo to, kako se bo nekoč vložena glavnica obrestovala... Potem tam zraven svet srednjeveškega izlamskega svojimi mošejami in grobovi, z neštetiimi minareti vsakovrstnih oblik, z zmešnjavo ozkih in slikovitih ulic. Te starodavne zgradbe vzbujajo spoštovanje. Tudi one so simbol večnostnega hrepenenja svojih stvariteljev. Potem pred nami Nil. Jadrnice s majavimi jambori držijo počasaj po veletoku navzdol. Zada, v daljavi, piramide. Pod nami klasična zgradba egiptskega muzeja z muzijami egiptskih kraljev in ministrov, z zlatimi najdeninami iz Tutankamnovega groba.

Romantičnost je tu velika, tako velika, da ni vredno dotikati se imen, spominjati se stoletij...

Bazar

Bazar v Kairu! Tu res ni razkošnih prodajaln, v katerih so nakopičeni demanti in biseri kakor v pravljicah. Samo najbolj odlični prodajalci imajo svoje zaprte prostore. Večinoma so temne

luknje pod oboki. Uličice so dva, včasih tri metre široke. Če stopiš v te ulice, začutiš najprvo čar jutranje dežele. Govorne zmožnosti prodajalcev so čudovite. Vedno znova ti izginjajo za prodajno mizo, da bi razprostrli nekaj novega pred te. Drugi sedijo spet mirno s prekrižanimi nogami na divanu, puščajo kupovalce, da stopijo bliže; zdi se, kakor da bi se jim nič ne mudilo — komaj da se dajo motiti v uživanju vodne pipe. Imajo zasanjane obraze ali obraze modrecev. Tu se je vsedel pisar, ki sestavlja za bašiš pisma onim, ki ne znajo pisati. Tam čepi coprnici podobna ženska, črno zastrta kakor žalujoča menada. Beračica ali vedeževalka, čije oblačilo je dobilo od prahu in solca barvo zemlje. Neverjetna raznolikost nakopičenega blaga. Barvna čuda na preprogah in svilenem blagu. Mično obrobjeni dragulji, poleg njih drobnarije iz — Gablonza ali Pforzheima! Dragocena dela poleg navadnega kiča. Kar je pristno, ima tudi primerno ceno.

In potem prodajalci esenc! Ob stenah stekleničice z dolgimi steklenimi zamaški, ki počivajo v gostih, čistih in neprimišanih esencah. Na stotine fijo. Če nadrgneš eno kapljico na dlani, tedaj si pijan od ambre, majnic, klinčkov, jazmina, narcis, rož, mošusa. Ne sedem, ampak sto arabskih vonjav, vse omamljajoče in težke.

Tako je, kakor da bi imele te vonjave, ki te učarajo v neznana razpoloženja, stare duše.

Današnja umetniška priloga

Današnja priloga «Južina» je uspel posnetek nam že znanega prvaka naših fotografov-amaterjev, Frana Krašovca. Slika nam kaže koscem in grablovcam najljubši opravke ob košnji.

«ZIVLJENJE IN SVET» stane celoletno 60 Din, polletno 30 Din, četrtletno 15 Din, mesečno 6 Din. — Posamezne številke stanejo 2 Din. — Prodajni ceni prodaj samo 2 Din. — Naroča se pri upravi, Ljubljana. Prešerno ul. 54.

Naročnina za inozemstvo: ITALIJA mesečno 2 liri, četrtletno 6 lir, polletno 12 lir, celoletno 24 lir. — FRANCIJA mesečno 3 franke. ČESKOSLOVASKA mesečno 4 krone. AVSTRIJA mesečno 63 grošev. AMERIKA in ostalo inozemstvo 1 in pol dolarja na leto.

Urejuje Božidar Borko. — Izdaja za konzorcij Adolf Ribnikar. — Za «Narodno tiskarno d. d.» kot tiskarnarja Fran Jezeršek. — Vsi v Ljubljani